

SELJAČKE BUNE U XVII. STOLJEĆU U HRVATSKOJ (I. DIO)

Nada Klaić

I

Radeći na povijesti Hrvata u Novom vijeku gotovo isključivo s gledišta njihova *političkog* razvoja, naši historičari nisu dovoljno uočili, u kojem je opsegu Krajina utjecala ne samo na politički, već također na društveni i ekonomski život u Hrvatskoj. U povijesnim pregledima naići ćemo doduše na nabrojena »gravamina« hrvatskih sabora u XVI. i XVII. st., ali ćemo rijetko naići na ocjenu stvarnog stanja u zemlji. Jer zahtjevi sabora za uspostavljanje banske vlasti »od Drave do Jadranskog mora« nisu išli samo za tim, da se banu vrati nekadašnja politička vlast.¹ Postepeno formiranje Krajine smanjuje »ostatke ostataka« na uski pojas teritorija zbijenog između slovenskih zemalja i krajiškog područja i oduzima hrvatskom plemstvu njegovu materijalnu podlogu. Kako se omjer snaga mijenja postepeno u korist Habsburgovaca, pokazuje primjer Zrinsko-Frankopanske urote: svega je nekoliko dana bilo potrebno da se svlada ustanak na Petrovim imanjima u Hrvatskoj. Posve je razumljivo, da je i plemstvo jasno uvidjelo uzroke svoje nemoći. To i opet pokazuje glavni razlog, koji je Petra Zrinskog natjerao u urotu: odbijeni zahtjev, da mu se povjeri karlovački generalat. Tek je spajanje vrhovne vojničke i civilne vlasti u Hrvatskoj moglo pružiti podlogu za borbu protiv Habsburgovaca. A to je upravo i bio razlog, zašto Habsburgovci nisu htjeli povjeriti vrhovnu vojnu vlast Petru Zrinskom. Stvarali su, naprotiv, u samoj zemlji jaz između velikaša i plemstva na taj način, što su plemstvu povjeravali časničke službe u Krajini.² Takvom su politikom otmali velikašima nužno potrebne saveznike u zemlji, a sami su dobivali oslonac, s pomoću kojega su ostvarivali svoja apsolutistička nastojanja. Takva politika, dakako, ne bi bila moguća, da niže plemstvo nije u još većoj mjeri nego velikaši ostalo bez posjeda.

Ne samo u političkom, već i u društvenom pogledu Krajina je predstavljala za hrvatsko plemstvo ozbiljan problem. Položaj slobodnog krajišnika u Slavonskoj krajini u XVII. st. postaje cilj seljaka i na Banskoj krajini i u

¹ Možda su težnje hrvatskog plemstva — koje su zbog svoje neostvarivosti ostale kroz decenije »*pia desideria*« — najjasnije izražene 1606. na saboru koji je raspravljao o »*capitulatio Bochkana*«. Plemstvo, naime, zahtijeva od kralja, da »*benigne provideat ut a modo imposterum, bene meritis fideibus suis indigenis regni: olis officia et supremos capitaneatus in Sclavonia et Croatia conferat et banatum pristina auctoritas restituatur, nempe ut a Dravo usque ad mare Adriaticum regno et confinibus banus praesit cum non desint, qui maiori cum fruge, quem extranei suae maiestati et regno inservire possint, quod ipsum regnicolas de sua maiestate fideliter promississe constat*«. F. Šišić, *Acta comitalia regni CDS IV, MSHSM 41, 1917, str. 466.*

² U tom je pogledu vrlo značajan sastav suda, koji nakon neuspjele urote Zrinskoga ispituje kapetana Franju Frankulina. Od 19 članova suda jedanaestorica su Hrvati, a sudac je Franjo Ivanković. R. Lopašić, *Novi prilozi za povjest urote bana Petra Zrinskoga i kneza Franje Krsta Frankopana, Starine 24, 1891, str. 60.1.*

Banskoj Hrvatskoj. Zbog toga on ili bježi u Krajinu, ili nastoji da na vlastelinstvu postigne položaj slobodnog vojnika. Međutim, kako je struktura vlastelinstva još tipično feudalna, postoji vrlo ograničena mogućnost da se kmetovi na vlastelinstvu prebace u položaj vojnika. Ne raspoložemo doduše s dovoljno podataka o tome, ali se već na osnovu poznatog materijala čini, da je hrvatsko plemstvo jedino na pograničnim i krajiškim imanjima u nešto većem broju naseljavalo vojnike.³ Vlastelin je, naime, u slučaju rata bio dužan dati prema broju dimova (poreznih jedinica) određeni broj vojnika,⁴ pa je ta potreba uglavnom uvjetovala i broj vojnika na vlastelinstvu. Samo kao iznimnu pojavu možemo naći na vlastelinstvu u Hrvatskoj i na samoj Banskoj krajini, veći broj vojnika-kolonista.⁵ Ali ni položaj tih vojnika nije bio jednak položaju krajišnika u susjednoj Krajini. Vojnici se doduše naseljuju na vlastelinstvu pod različitim uvjetima, no potpuno »slobodnog« vojnika, t. j. takva, koji nije bio obvezan ni na kakva novčana ili naturalna podavanja nije na vlastelinstvu uopće bilo. Sigismund Erdödy naseljuje, na pr., 1636 Ivana Pulića i Matiju Dapčevića »z ostalom družinom i pohižani« u Zamlačju »podat put, da oni nam dužni budu vsom vitežkom službom v Krajine«; oni će Erdödyju davati dio plijena i zvijeri, »a mi ih«, obećaje Erdödy, »drugače od vse službe, tlake i podanjkov slobodne činimo i njim slobodu dasmo«.⁶ Kad se na teritoriju zagrebačkog biskupa u Topolju naseljuju vojvoda Petar i Toma Babić na 30 jutara zemlje, oni sami obećaju žitnu i svinjsku desetinu, podavanje sužanja, a »mesto tlake i službe kmetske, na paripu kada i kamo gospodin zapoveda, da vazdar hoćemo biti gotovi i služiti«.⁷ Četvorici podložnika iz Kravarske daje Vuk Erdödy 4 selišta, obvezavši ih na plaćanje »gornice i dežme, koja od vinogradov njihovih ide«, i na dužnost, da s »ostali junaci i harambaše izajdu u Krajinu«.⁸ Velika skupina vlaha na bosiljevačkom imanju plaća uglavnom pinez (novčano podavanje) i ide u rat.⁹ Dalja analiza urbara

³ R. Lopašić je »Hrvatskim urbarima I« dodao »rukoviet listina sa urbarskim ustanovimi«. Većina tih listina odnosi se na koloniste, koji su prilikom naseljavanja preuzimali vojničke obaveze, pa je Lopašić i popratio listine ovim komentarom: »Doseljenici bijahu u neprekidnom ratovanju s Turci ponajviše odvikli težemu i uztrajnom ratarskom radu, pa zato i u novih svojih stanbinah ne budu podvrženi kmetskoj većoj i težoj raboti, već im je i tu poglavita dužnost bila, uza svoga vlastelina, ponajviše na vlastelinov strošak, vojevati proti vanjskomu i domaćem neprijatelju« (379).

⁴ Zagrebački je Kaptol sa svih svojih posjeda u Slavoniji morao 1663. dati 511 vojnika (konjanika i pješaka). Naložio je tada svome sisačkom španu, da na sisačkom posjedu sakupi 70 predijala i 130 pješaka. Acta Capituli antiqua (Acta Cap. ant.) u Drž. arhivu u Zagrebu, Fasc. 35, nro 62.

⁵ Na primjer, na rakovačkom vlastelinstu knezova Zrinskih u Križevačkoj županiji. Lopašić, Hrvatski urbari I, str. 181-4.

⁶ Isti, n. dj., 398/9.

⁷ Isti, n. dj., 399-400.

⁸ Isti, n. dj., 394/5.

⁹ To su vlasi u Ponikvama, Dubravi, Popovu selišću i Vitunju.

Ti su vlasi u ime »vratne poredovnje« (t. j. službe na gradskim vratima) plaćali svake jeseni po 2 forinta i davali »na leto travarinu od sto ovaca dvi«. Glavna im je služba bila stražarska i vojnička. »Item, pišice ili na paripu z listi ili kamo goder drugamo, kamo se zapovi, mora pojti. Item, u četu, kada im se zapovi, moraju pojti. Item, kada se puške čuju, na obranbu k gradu pod vsega izgubljenje i glave takajše, vsaki spravan z oružjem potezati mora«. Lopašić, n. dj., str. 328—330.

i urbarskih ugovora mogla bi nas uvjeriti, da su doduše obaveze, pod kojima se vojnici naseljuju, vrlo različite, ali da su se u njima, na ovaj ili onaj način, sačuvali neki oblici tipičnih feudalnih podavanja i obaveza. Kolikogod se dakle položaj vojnika na vlastelinstvu razlikovao od položaja kmeta, dakle agrarnog stanovništva, nikada on nije bio izjednačen s vojnikom na Krajini.

Uzroci su toj pojavi u XVII. st. — dakle, dok još nije došlo do feudalizacije Krajine — posve jasni. Krajišnik se ne naseljuje na vlastelinstvu, koje živi od podložnika, već na izvlaštenom posjedu hrvatskog plemstva ili crkve, koje je kralj proglasio svojim.¹⁰ Nema nad sobom vlastelina, kojemu su podavanja i službe jedino vrelo prihoda, već unutrašnjo-austrijske zemlje, koje ga plaćaju. Tako dok je krajišnik na Slavonskoj krajini imao na osnovu »Statuta Valachorum«, barem u pravilu, osiguran bolji položaj, moralo je to stanje privlačiti vojnike izvan Krajine i poticati ih da sami postignu položaj »krajnšćaka«. Zato Sišćani poručuju u svojoj II. buni komisarima: »I mi Sišćani videvši v. m. g.¹¹ gospodi Erdödy Miklouša podložnike i ljudi krajnske Farkašićane i ostale pokupske i slovenske pokrajine krajnšćake, i nam onakvu pravicu daste, kakovu i oni rečeni krajnšćaki imaju...¹² Isti je u osnovi bio i zahtjev Posavaca. Zbog toga »vojvode, officijeri i junaci vse ivanečke pokrajine« izdaju 10. X. 1653 svjedočanstvo pobunjenim Posavcima izjavljujući: »Doklam ovi posavci kako podložnici njih gospodina grofa gospodina Erdeodi Imbriha vsegdar i vsako vreme i vsako doba z nami ivanečkom krainum po suhom i po vode, i kako je goder potrebno z nami derže se, i z nami vojuju, polag toga opravljaju svoga gospodina službu i suproti neprijatelju Turčinu, kako poštenem i krajnskem soldatom i vitezom pristoji se, vsigdar poleg nas pravdeno i pošteno derže se... tako im pravica mora biti.¹³ Upravo ovo svjedočanstvo najjasnije pokazuje, u čemu je bitna razlika između vojnika na Bansknoj krajini i onih na Slavonskoj krajini. Krajišnik na Bansknoj krajini nosi dvostruki teret, jer je on i kmet i vojnik. Zbog toga se i osnovna karakteristika seljačkih buna u XVII. st. sastoji u tome, da se kmetovi-vojnici dižu ili na samoj Bansknoj krajini ili u njenom neposrednom susjedstvu. Uzmemo li te bitne karakteristike u obzir, postaje nam jasno, zašto su se u XVII. st. bunili upravo sisački i posavački podložnici u Slavoniji, a ogulinski kmetovi u Hrvatskoj.¹⁴ Pa ipak, osnovni zahtjev kmeta-vojnika nije mogao biti ispu-

¹⁰ G. 1627 određuje Ferdinand II., da vlasni na »carskom posjedu« stoje pod njegovom osobitom zaštitom. »Prouti etiam nos quoque de secura et tuta permansione ipsorum in dicionibus sacrae coronae, ubi nempe domicilia et sedes mansionem susceperunt, clementer prospecturi, ipsosque superinde assecuratos redituri sumus, ut quiete et tranquile degere possint in partibus quidem ditiorum, ad jus sacrae regni coronae, fiscumque nostrum regium per caducitatem aut alium quemvis titulum devoluturum ac spectantium ex peculiari indulto et concessione nostra«. Lopašić, Spomenici hrvatske krajine II, MSHSM XVI, 1885, str. 142/3.

¹¹ v. m. g. = vaše milostivo gospodstvo.

¹² Metropolitanski arhiv u Zagrebu, Odjel Politica, (= Politica), svezak II.

¹³ Politica II, nro 183. Svjedočanstvo završava: »Zato se mi podpisasmo polag popisana svjedočanstva i pečati naše gore vudrismo«. Potpisani su: Dragić Prijčić vojvoda, Cvetko Podograjčić vojvoda, Cvetko vojvoda Duratović, Sojko Sladojević vojvoda, Pavel Vuksan vojvoda, Matija Vranjski vojvoda, Mikula Predavec vojvoda, Ivan Caga, vse kraine najveći ivanečke vsi zastavniki, desetniki, officijeri i junaci Kraine ivanečke. I ovo učinismo za vekšega verovanja radi.«

¹⁴ Lopašić, Spomenici hrvatske krajine II, str. 227 i sl.

njen. Vlastelin je trebao, kako je naprijed istaknuto, samo ograničeni broj vojnika, a mnogo više podložnika, koji ga hrane, uzdržavaju utvrdu i njezinu posadu, špana, kaštelana i t. d. Sve su te troškove na Banskoj krajini morala snositi sama vlastelinstva, jer je kraljevinski porez-dica jedva dostajao za uzdržavanje banskih vojnika.¹⁵ Vlastela su dakle na tom području morala organizirati obranu velikim dijelom sama. Kako su to nastojala izvršiti, pokazuje primjer zagrebačkoga Kaptola. Kaptol je najprije za sisačkih ratova, kad je glavni teret obrane pao na njega, dao sa svog vlastelinstva relativno velik broj vojnika: 360 strijelaca i 269 puškara.¹⁶ Početkom XVII. st. smanjio je broj vojnika na svega 25 »đumljija«,¹⁷ a jedan dio vojničke dužnosti prebacio na sisačke podložnike. Slično je postupio na imanjima oko kraljevečkog i sesvet-skog kaštela. I ondje je u vrijeme sisačkih ratova obvezao određeni broj kmetova na vojničku službu i obećao im olakšice, kojih se kasnije nije držao. Kaptol se dakle i na jednom i na drugom imanju protivio »militarizaciji« svog posjeda, pa ga je na to u ograničenoj mjeri natjerala samo nužda. Morao se na taj način sukobiti s podložnicima, koji nisu samo željeli zadržati status vojnika, već i postići položaj pravih krajišnika.

Međutim, usprkos navedenoj bitnoj karakteristici buna u XVII. st., podloga kmetskih buna ostaje još uvijek feudalna eksploatacija, koja u svojim promjenama utječe na izbijanje buna. Te promjene nisu bile znatne, dapače, neke od njih znače vraćanje na »staru pravicu«. Ukoliko smijemo na osnovu dosada poznatog materijala stvarati zaključke, možemo konstatirati, da se feudalna eksploatacija u XVII. st., s obzirom na njen raniji opseg, nije povećala. Dovoljno primjera na domaćem terenu upućuje na zaključak, da je relativno lakši položaj kmetova kod nas — usporedi li se stanje kmetova u čitavom baltičko-jadranskom pojasu¹⁸ — posljedica naročitih prilika, u kojima se hrvatske zemlje nalaze u XVI. i XVII. stoljeću. Time, posve razumljivo, ne želimo ustvrditi, da povećanja feudalnih tereta nije uopće bilo. Štiberneci se, na pr., tuže da su im kanonici zabranili sječju drva i žirenje, te da zato moraju ubuduće plaćati »vuet« (novčano podavanje), a Siščani se, kako ćemo vidjeti,

¹⁵ G. 1652. iznosila je dika (8 forinti od svakog dima) samo 11.135 forinti; te je iste godine plaća haramija iznosila 12.040 forinti. Da bi se vojnici na Banskoj krajini mogli isplatiti barem donekle, prinosio je kralj jedan dio tridesetine. Taj je za 3 godine (1649, 1650 i 1651) iznosi također samo 2624 forinti. Politica II, nro 188 i 198.

¹⁶ Acta Cap. ant., fasc. 51, nro 29.

¹⁷ Prvi zasad poznati ugovor o đumljijama na teritoriju sisačke provincije potječe iz g. 1628. Politica II, fasc. Rebellio Sisciensis.

¹⁸ U Poljskoj je, na pr., veličina tlake od jednog selišta (hube) iznosila 1618 g. 32 težaka na sedmicu. Za ostvarenje tolike tlake bio je potreban velik broj naseljenika, a to opet upućuje na oduzimanje zemlje seljacima i stvaranje sve većeg broja podvoraca (želira ili inquilina). Taj je proces išao u Poljskoj tako naglo, da je 1536. selo imalo prosječno 14 seljačkih gospodarstava s 10,7 selišta i 1 podvorcem, a već 1581 samo 7 seljačkih gospodarstava s 1,5 selišta i 7 podvoraca. W. M a a s, Zur Entwicklung der polnischen Agrarstruktur vom XV. bis XVIII. Jahrhundert, Vierteljahrsschrift für Soz. u. Wirt. Geschichte XX, Stuttgart 1928, str. 490—498.

Sličan se razvoj može pratiti i u baltičkim zemljama. Vidi A. Sooma, Gutswirtschaft in Livland am Ausgang des 16. Jahrhundert, Zeitschrift für Ostforschung V, 1956, Heft 1, str. 34—57. Kod nas nisu za XVII. st. utvrđeni još ni osnovni pojmovi, jer se problematikom agrara za to razdoblje nije još nitko bavio.

bune protiv malog opsega selišne zemlje. Navedeni primjeri upućuju na proces, koji ide prema postepenoj i sve većoj eksploataciji, a koji je značajan za Srednju i Istočnu Evropu u početku Novog vijeka.¹⁹ Uza sve to je položaj kmetova kod nas bio bolji, jer se u Hrvatskoj nije moglo razviti vlastelinstvo tipa »Gutsherrschaft«. Naime, koliko se to danas može ustanoviti, u XVI. i XVII. st. nije se u Hrvatskoj razvilo takvo vlastelinstvo, na kojem bi opseg domanijalne zemlje bio veći ili znatno veći od rustikalnog. Na Božjakovini, vlastelinstvu Zrinskih, koje je imalo vrlo velik alodij, omjer je rustikalne zemlje prema alodijalnoj bio 288 : 232 jutra.²⁰ Ali je to jedno od rijetkih vlastelinstava, na kojem uopće nije bilo podložnika s vojničkom službom. Formiranju »Gutsherrschafta«, t. j. pretvaranju kmetskih sesija u vlastelinov alodij, protivili su se — uz druge razloge — kralj i sabor, jer se time smanjivao broj poreznih jedinica.²¹ Ali i prorijeđeno stanovništvo i mali broj ljudi vežu vlastelinu ruke i ne dopuštaju mu da po svojoj volji određuje dužnosti i podavanja podložnika. Budući da većina imanja, o kojima govorimo, leži na samoj granici ili u njenom susjedstvu, to su ona i bila najviše izložena svim onim promjenama, koje su prouzrokovala turska pustošenja. Za ratnih pustošenja stanovništvo je napuštalo zemlju, i ako je vlastelin htio da je ponovo naseli, morao je kolonistima obećati bolje uvjete. A kako se kmet i u XVII. st. mogao uz osobite uvjete seliti, to je natjecanje za radnu snagu i sada, kao i u ranijim stoljećima, stvaralo kolonistima povoljnije uvjete. Dapače, neke pojave upućuju na to, da vlastelin nije uvijek imao dovoljno moći da kmeta vrati na svoje imanje. Ali ni tu pojavu ne možemo zamišljati kao stalan i nepromjenljiv proces; to su neprestane oscilacije, koje utječu na promjene u odnosima između kmeta i vlastelina. Jedva je desetak godina, na pr., bilo potrebno da Kaptol poslije sisačkih ratova, zbog promijenjene situacije, promijeni i svoj odnos prema podložnicima. Čim se, naime, broj stanovnika početkom XVII st. povećao, pritisak je na vlastelinstvu bio u porastu. Vlastelin pokušava povećati — iako vrlo oprezno — feudalnu eksploataciju, a kad se kmet buni, onda ga tjera sa svog posjeda, jer ima mogućnosti da naseli drugoga. No ni to nije bio jedini momenat, koje je uvjetovao odnose između vlastelina i kmeta. Kmeta bi katkad, bez obzira na stvarni položaj, privukla na drugo vlastelinstvo mogućnost bolje zaštite. Tako je 1548 prešlo s Erdödyjevih posjeda na lijevoj obali Save (iz Hrastilnice) 150 kmetova i naselilo se uz novu kaptolsku utvrdu u Sisku, iako se Kaptol protivio tom naseljavanju.²²

Kako su bune u XVII. st. po svojoj osnovnoj karakteristici još uvijek feudalnog tipa, konačni se sporazum između vlastelina i kmeta-vojnika mogao postići jedino u feudalnom okviru, pa su ponegdje doista olakšani tereti

¹⁹ H. Sée, *Esquisse d'une histoire du régime agraire en Europe aux XVIIIe et XIXe siècles*, Pariz 1931, str. 159 i sl. R. Bets, *La société dans l'Europe centrale et dans l'Europe orientale. Son développement vers la fin du moyen âge. Revue d'histoire comparée* XXVI, 1948, str. 167—183.

²⁰ *Politica* III, nro 28. Prema procjeni izvršenoj 1672.

²¹ Zato su, na primjer, kmetovi u Istri, koja se 1567. vodila protiv Tahija, osobito isticali Tahijevo bespravno pretvaranje kmetskih selišta u alodijalna dobra. I. Bojnić, *Preslušavanje svjedoka protiv susjedgradskomu silniku Franji Tahiju god. 1567*, VZA XII, 1910, str. 16—47.

²² *Acta Cap. ant.* fasc. 35, nro 21.

onog stanovništva na istom području, koje se priključilo pobunjenicima. I u tim je bunama bilo, naime, različitih društvenih slojeva. Budući da krajišnik na Banskoj krajini nije dovoljno jak, da se sam digne protiv vlastele, zato i silom privodi u svoje kolo kmeta s istog vlastelinstva. Kmetskog je stanovništva mnogo više i njegove su »potešćice« dakako uperene protiv feudalne eksploatacije. Zbog toga se na prvi pogled dobiva dojam, kao da su i bune XVII. st. također, kao i one ranije, tipične kmetске bune, t. j. borba za »stare pravice«. Geslo za »stare pravice« je doduše ostalo, ali su ga kmetovi ispunili sasvim novim sadržajem, koji je odgovarao njihovim zahtjevima.

Usporedi li se feudalna eksploatacija na krajiškim vlastelinstvima s eksploatacijom na preostalim imanjima plemstva u Hrvatskoj i Slavoniji, opaža se, da je u unutrašnjosti eksploatacija bila znatno veća. Dok grobnički podložnici, na pr., daju uz podavanja u prirodinama toware, tlaku za obrađivanje vlastelinove zemlje, zidanje grada i dovoz drva za prodaju, drže straže u gradu danju i noću, ne smiju ribariti niti sjeći drva, te istodobno vrše vojničku službu prema potrebi pod vlastelinovim kapetanom,²³ dotle se Kraljevčani tuže, da su morali kositi neke kaptolske sjenokoše i popravljati kaptolski trg.^{23a} Posavci odbijaju podavanje maslaca, a Grobničani ga daju uza sva spomenuta podavanja. Usprkos jačem stupnju feudalne eksploatacije ne dolazi u unutrašnjosti do buna, jer se na krajiškom vlastelinstvu diže kmet-vojnici. Ali, kao što su »vlasi« u Varaždinskom generalatu povukli za sobom nevlaško stanovništvo, da bi bili jači, tako su i Posavci i Sišćani pokušali da svoj cilj postignu uz pomoć kmeta. Iako nisu uspjeli, ipak su kmetu pomogli.

Osim velikih buna u Posavini bilo je i manjih, ali gotovo u svima tim pokretima uskršava na ovaj ili onaj način problem vojnika-kmeta na krajiškim vlastelinstvima hrvatskog plemstva ili crkve. U ogulinskoj buni 1640 nisu se digli slobodnjaci, koji su bili oslobođeni tlake zbog vršenja vojničke dužnosti, nego ogulinski kmetovi, a vodili su ih novi naseljenici, koji su odbili, kako javlja Vuk Frankopan kralju, i tlaku i vojničku službu.²⁴ Možda je buna božjakovačkih kmetova 1644 imala istu podlogu, premda se ponovo pregovaranje između pobunjenika i Petra Zrinskog 1661 vodilo »zaradi dohotka od žitka, tlake i kernjakov«.

Čini se, da su upravo zbog osnovnog zahtjeva pobunjenika — t. j. da postanu krajišnici — bune u XVII. st. ostale uglavnom ograničene na područje

²³ E. Laszowski, Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinskih, VZA XVII, 1915, str. 15—21.

^{23a} Već je F. Čulinović tvrdio, »da su ti 'štibrenci' bili u boljem položaju, nego okolni kmetovi«. Međutim, ne čini se da bi se taj odnos mogao nazvati »vojno-lenskim«, premda je točno, da su »sudjelovali u vojnim odredima Kaptola i osobito se istakli u odbijanju turskih navala na gornju Hrvatsku. Radi toga su im bile priznate i neke olakšice, koje drugi okolni seljaci nisu imali« (Seljačke bune u Hrvatskoj, 1951, str. 73). Ali činjenicu, da se Štibrenci nisu digli za velike bune 1573, ne možemo objasniti ovim olakšicama, jer ih su oni dobili tek 1592. Možda se njihovo »mirno držanje« za Gupčeve bune može povezati s privilegijom od 1571, kojim je Kaptol obećao, da ih ne će dijeliti među posebna predija kanonika (»petine«).

²⁴ Vidi bilj. 14. R. Horvat, Povijest Hrvatske I, Zagreb 1924, str. 404.

same Krajine ili njena neposrednog susjedstva. Jer dok su kmetovi u Gupčevoj buni na široko zasnovanom otporu protiv plemstva uopće omogućili i drugim društvenim slojevima (na pr. članovima nekadašnjih slobodnih općina) da im se priključe, ovi su pobunjenici okupili samo kmetove s istog područja. Pod takvim uvjetima nije bilo povezanosti čak ni s »purgerima« na vlastelinstvu istog vlastelina.²⁶ Pobunjenici su, osim toga, sastavljajući takav program, isključili i niže plemstvo i predijale. I jedni i drugi imali su na vlastelinstvu osiguran bolji položaj od onoga, što su ga pobunjenici zahtijevali. Ali uza svu rasprostranjenost društvenih pokreta u XVII. st. nije postojala mogućnost uspješnog otpora tako dugo, dok je kralj — koji je u krajnjoj liniji zastupao interese plemstva — raspolagao vojničkom silom u Krajini.

II.

Malobrojna literatura o seljačkim bunama u XVII. st. pokazuje sve one nedostatke, koje moraju imati prikazi društvenih pokreta bez prethodne analize samog društva. Tumačenje pokreta i njihovih uzroka ostaje u takvim prikazima površno ili ga uopće nema. Budući da je većina radova o seljačkim bunama u XVII. st. samo kronološko nizanje ionako oskudne građe, to su uzroci buna samo tu i tamo spomenuti. Ali je karakteristično i to, kako se oni navode: autori su bez izuzetka uzroke buna vidjeli jedino u postupku vlastele prema kmetovima. »Ovaj velikaš postupao je prema seljacima na svome imanju tako bezobzirno da je to izazvalo ogromno nezadovoljstvo...«.²⁷ Ili: »Bunu... 1653 skrivio je svojim postupkom sam Mirko Erdödy. On je svoje kmetove mučio svakojakim nepravdama i nasiljima«.²⁸ Tumačeći bune Štibrenaca, R. Horvat je, štoviše, tvrdio, da je II. buna 1633 nastala »opet radi 'štibre', koju kmetovi morahu podavati kaptolu«. Bune Siščana izbijaju, prema istom piscu, zbog toga, što su ih potakli Posavci, a posljednji su se digli zato, jer ih je Erdödy »mučio preteškom tlakom i prevelikim daćama«.²⁹ Prema Ivančanu su sisačku bunu »inscenirali protivnici Kaptola, nadajući se da će time polučiti uspjehe za svoje osnove...«, i Posavci, koji su mislili, »da će prije do cilja doći, ako obližnje Siščane upute, da im se i oni pridruže«.³⁰ Slične tvrdnje mogli bismo nizati i dalje. Sve su one osnovane na letimičnoj ili ni na kakvoj analizi izvornog materijala, jer se, nažalost, od Kovačevića sve do danas provlače literaturom iste tvrdnje.

Prvi opis sisačkih i štibrenskih buna dao je još kanonik Toma Kovačević (1664—1724).³¹ Iz bogatoga kaptolskog arhiva izvadio je samo onaj materijal, koji je smatrao nužno potrebnim za prikaz buna. Zadržao se nešto više samo na opisu sisačkog vlastelinstva u XVI. st., upotrebivši tek malo

²⁶ God. 1648/9 bunili su se na primjer protiv Emerika Erdödyja i stanovnici Jastrebarskog. *Politica* II, nro 172.

²⁷ F. Čulinović, n. dj., str. 70.

²⁸ Stj. Antoljak, *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj*, 1956, str. 150.

²⁹ R. Horvat, *Seljačke bune u Hrvatskoj Posavini*, *Hrvatsko Kolo* XX, 1939, str. 138—155.

³⁰ Lj. Ivančan, *Zagrebački Kaptol (1093—1932)*, *Croatia sacra* 1932, str. 270.

³¹ *Historija ternae rebellionis Stibrensiun*, rukopis u Arhivu JA³U.

raspoloživog materijala. Njegova djela ostaju uglavnom temelj svim kasnijim radovima. Dapače, kasniji su radovi, izuzevši R. Horvata, samo prepričavanje njegova prikaza, bez samostalne upotrebe građe, koju on navodi.³² Iako to V. Klaić u svom popularnom članku: »Tri seljačke bune u zagrebačkoj okolici«³² izričito ne spominje, očito je, da je radio na osnovu Kovačevića. U istoj zbirci članka izašao je i njegov prilog: »Ban Nikola knez Zrinski i seljaci (1653.-1659.)«,³³ u kojem Klaić prikazuje odnos bana prema pobunjenim Posavcima uglavnom na osnovu pisma, što ga je ban pisao zagrebačkom biskupu osuđujući postupak E. Erdödyja prema podložnicima kao tiranski. Klaić je suviše brzo povjerovao riječima bana, jer Zrinski nije bio drukčiji u odnosu prema svojim kmetovima, što pokazuje buna u Božjakovini. Pismo treba promatrati u svijetlu lične mržnje, koja je tada između ove dvojice prvaka u kraljevstvu bila u punom jeku. Lj. Ivančan je, radeći na povijesti zagrebačkog kaptola, sam priznao, da prema Kovačevićevim raspravama opisuje »u kratkom izvatku glavne događaje tih (t. j. štibrenskih i sisačkih) seljačkih buna«.³⁴ Ali Ivančan kao član Kaptola nije, za razliku od Klaića, osjećao simpatiju za kmetove niti se mogao osloboditi pristranosti, već je išao za tim, da »istakne težak položaj kanonika zagrebačkog Kaptola«.³⁵ Pa iako je naveo nove terete, koje je Kaptol u početku XVII. st. uvodio među Štibrencima, ipak je začetnikom bune smatrao Nikolu Zrinskoga. Tek Horvatov prikaz »Seljačkih buna u Hrvatskoj Posavini«³⁶ predstavlja, usprkos poznatim nedostacima njegova rada, sadržajno novi prilog nauci. Horvat je naime radio i na osnovu novog materijala iz nadbiskupskog arhiva. No, iako njegov prikaz završava 1656. godinom, to se poslije njega nitko više nije vratio na izvorni materijal. Čulinovićev³⁷ prikaz seljačkih buna rađen je samo na osnovu Klaića, a Antoljakov³⁸ se od njega razlikuje jedino po tome, što je savjesnije sakupio i upotrebio literaturu. Takva karakteristika literature nije slučajna. Budući da je samo Horvat poznavao nešto više građe od ostalih, to je on jedini mogao dati nešta nova, a drugi su bili upućeni na prepisivanje.

Građa koja je prikupljena za ovaj prikaz, potječe dijelom iz kaptolskog, a dijelom iz nadbiskupskog arhiva. No kako je ovaj prikaz nastao za potrebe Historije naroda Jugoslavije II, to za njega nije sistematski pregledana, a prema tome niti iscrpljena sva bogata građa u spomenutim arhivima. Uza sve to, već dosad sakupljeni materijal opravdava ponovo vraćanje na istu temu, jer omogućava ispravljanje i nadopunu dosadašnjih prikaza.

³² V. Klaić, *Crtice iz hrvatske prošlosti*, 1928, str. 5-9.

³³ N. dj. str. 10-13.

³⁴ Lj. Ivančan, n. dj. str. 264.

³⁵ N. mj.

³⁶ Vidi bilj. 29.

³⁷ Vidi bilj. 27.

³⁸ Vidi bilj. 28.

III.

Bune Štibrenaca

Organizacija posjeda zagrebačkoga Kaptola dobiva u prvoj polovici XIV. st. osnovne oblike koje će zadržati stoljećima. Sve do toga vremena Kaptol je sela i posjede uživao »in comuni«, t. j. prihode je sakupljao jedan od kanonika, nazivan stibrarius ili decanus, pa ih zatim dijelio među pojedine kanonike. Međutim, 1326 podijeljena su neka sela pod Medvednicom na predija, koja su uživali pojedini kanonici.³⁹ Već sama činjenica, da je dioba na predija bila kazna za neku danas nepoznatu bunu podijeljenih kmetova, upućuje na zaključak, da je stanje kmetova na predijima bilo teže nego na zajedničkim posjedima. Stvarnu razliku u stanju između kanoničkih i zajedničkih kmetova ne možemo utvrditi, jer nemamo podataka o količini zemlje, odnosno veličini predija.⁴⁰ No kako se već u statutu prema biskupskoj odredbi zabranjuje kanonicima izrabljivanje kmetova, to je nesumnjivo dokaz, da je dioba omogućavala pojedincima veću eksploataciju. »Dakako da su se mnogi kanonici strogo držali obvezah, koje su im kmeti bili dužni, ali zanemarivali su onih, koje su imali oni spram kmetovom, da što više obterećivahu ih prekorednim radnjama i nameti, pa su tako prisiljeni bili kmetovi bježati od svoje zemaljske gospode i tim su opuščavala predija...«. ⁴¹ Taj sistem upravljanja svojim posjedima Kaptol je zadržao i kasnije, tako što je posjede i zemlje naknadno stečene ostavljao, koliko je danas poznato, kao zajednički posjed. Prema dekani ili stibrariusu gospodarskom upravitelju zajedničkih posjeda, ti su se posjedi počeli tokom vremena nazivati — *štibra*, a podložnici *Štibrenci* (Stibrenses).⁴²

Štibru je sačinjavalo nekoliko sučija od kojih su bile najvažnije kraljevečka, nartska i kosnička. Veća su sela imala i tada, kao i u XIV. st., svoje vesnike, samo što se oni sada nazivaju katkad vojvode ili folnogi. Štibrenska su se sela nalazila istočno i jugoistočno od Zagreba i protezala se od obronka Medvednice do Save i preko nje, a bila su izmiješana s posjedima zagre-

³⁹ I. Tkalčić, Monumenta episcopatus zagrabiensis II, 1873, str. 70.

⁴⁰ Ovom prilikom ispravljam netočne podatke o tlaci na imanjima zagrebačkih kanonika, koje sam dala o tlaci u prilogu: »O nekim pitanjima feudalne formacije u srednjovjekovnoj Slavoniji«, HZ IV, br. 1—4, 1951, str. 121. Do netočnog podatka o veličini tlake došlo je na taj način, što sam tlaku izračunavala prema prediju, mjesto prema selištu. Tlaka je dakle iznosila po jednom selištu oko 50, a ne samo 12 dana godišnje.

⁴¹ I. Tkalčić, Ivan arcidjakon Gorički, domaći pisac u XIV. vieku, Rad JAZU 79, 1886, str. 100.

⁴² U literae testimoniales Petra Znike od 5. VII. 1633 tumači se ime Štibrenci ovako: ... exindeque, quia decanus vulgari quondam vocabulo stibrarius ab antiquo denominaretur, ijdem quoque coloni communes appellarentur Stibrenses«. Acta Cap. ant., fasc. 27, nro. 1. »Stibrarius« nije dakle bio kaptolski službenik, kako tvrdi Antoljak (n. dj., str. 146), niti se štibrom nazivao pučki porez, koji su od svojih zemalja plaćali Štibrenci (n. mj.). Jer Štibrenci nazivaju porez »vuvet« ili jurjevščina i martinščina, kao i većina ostalih kmetova u Slavoniji. Naziv Štibra prešao je u ovom slučaju od »stibrarius«-a, dakle dekana, na Štibrence—kmetove, od kojih on ubire porez — a ne obratno. Vidi točno tumačenje kod Ivana Čana (n. dj., str. 266).

bačkog biskupa. Veličina sučija je vrlo različita. Najveći su broj kmetova imale kraljevečka (štibrenska) i sesvetska (»petina«), nesumnjivo zbog toga, što su Kraljevec i Sesvete bile jedine utvrde u tom kraju.⁴³

Posve je razumljivo, da ni materijalni položaj kmetova u pojedinim selima nije bio jednak. Prema popisu dike iz 1598. jasno se razabire, da su podložnici »pod gorom« (sub montibus) imali mnogo manje selišne zemlje nego oni na Savi; dapače, velika većina bili su podvorci (inquilini). Dok je na pr. Bačun nastavalo tada svega 15 podvoraca i 2 kmeta, u Resniku nije uopće bilo podvoraca, već 18 kmetova.⁴⁴ Vjerojatno su veliku većinu podvoraca pod gorom sačinjavali vinogradari.⁴⁵ Veličina seljačkog posjeda je relativno mala. Prevladavaju posjedi s oko 6—8 jutara zemlje (oranice, sjenokoša i t. d.). Poznati popisi dužnosti kaptolskih kmetova štibrenaca iz XVII. st. pokazuju, da tereti, kojima su opterećena pojedina selišta — kao jedinice seljačkog posjeda — nisu uvijek uvjetovani veličinom posjeda. Dok je, na pr., na ozaljskom vlastelinstvu Zrinskih ručna tlaka od cijelog selišta iznosila 6 dana sedmično,⁴⁶ na kaptolskim posjedima nije ni sprežna ni ručna tlaka bila veća od 5 dana sedmično, čak ni u slučaju, kad je količina zemlje prelazila opseg selišta (u tom kraju ima selišta obično 12 — 16 jutara zemlje).⁴⁷ Čini se, da u tom pogledu nije bilo razlike između kanoničkih i zajedničkih kmetova, uzvzevši dakako one, koji su kao na pr. Kraljevčani, uživali naročite povlastice. U Gaju je, na pr., bilo 12 kmetova s posjedom od 3-6 jutara, ali su svi imali jednaku tlaku od 5 dana sedmično. Imali su doduše svaki po 2 vola, ali su bili dužni raditi samo s jednim; u Žitnjaku pak, gdje je 5 kmetova imalo po 5-7 jutara, radili su svi po 3 dana na sedmicu. Očito su dakle na odmjerivanje dužnosti utjecali i drugi momenti — na pr. kakvoća zemlje, običaj i t. d. Vrsta je tlake ovisila o tome, da li kmet ima stoku ili ne. Zbog toga se često u popisima dužnosti navodi, da kmet daje zasada laborem pedestrem (t. j. pješačku tlaku), a kad bude imao stoku, davat će sprežinu.⁴⁸ Nismo naišli na podatke o tome, da bi kmet mjesto 2 dana ručne tlake morao davati 1 dan sprežne, kako se to za kasnije razdoblje u literaturi ističe.⁴⁹ Sudeći prema popisima iz XVII. st., većina je kmetova na tim kaptolskim posjedima ipak imala 2—3 vola.

⁴³ Prema popisu dike iz 1601, Sesvete su imale 107, a Kraljevec 88 kuća. *Conscriptiones dicarum comitatum Crisiensis, Varasdiensis et Zagradiensis liber I, tomus I, u DA u Zagrebu.*

⁴⁴ *Cons. dicarum I, g. 1598.*

⁴⁵ Na takav zaključak upućuju već u XIV. st. njihova podavanja. I. Tkalčić, *Mon. episc. zagrab. II, str. 26 i sl.* — G. 1633 dopušta Kaptol istim podložnicima sela »sub montibus«, koji su dotad plaćali i desetinu i devetinu, da mjesto vinske devetine davaju godišnje u vrijeme berbe po 2 kopuna od svakog vinograda. To su stanovnici sela Markuševca, Dešćevca, Trnave, Bidraga i Vidovca. *Acta Cap. ant., fasc. 23, nro 70.*

⁴⁶ R. Lopašić, *Hrvatski urbari I, str. 106.*

⁴⁷ *Acta Cap. ant. fasc. 28, nro 52.*

⁴⁸ *Acta Cap. ant. fasc. 28, nro 52.*

⁴⁹ J. Bösendorfer, *Agrarni odnosi u Slavoniji. Prilozi istraživanju gospodarske povijesti. Zagreb, 1950, str. 92 i drugdje.*

U mnogo boljem materijalnom položaju bili su kaptolski predijali, dakle vazali na istom području. To su pojedinci — mogu biti čak i kanonici⁵⁰ — koji su »nobiliterani«, t. j. oprošteni od plaćanja desetine i ostalih podavanja i radova; mjesto toga daju 1 forint godišnje, a u slučaju rata dužni su ili dati jednog vojnika ili sami ići u rat. Predijala je na štibrenskim posjedima bilo malo: prema obračunu štibrenskog poreza (ordinarium stibrense ili ratio decanalis) moglo ih je 1641 biti oko sedam.⁵¹ Uzme li se u obzir, da je Kaptol u XVII. st. dobivao velike prihode od zakupa desetine,⁵² onda svota koju je dobivao od zajedničkih posjeda nije bila velika. Osim toga, jedan je dio štibrenskog poreza išao na troškove (1641 od 313 forinti i 72 denara poreza iznosili su troškovi 34 for. i 97 den.)⁵³ To bi moglo upućivati na zaključak, da su i kanonici, kao i vlastela uopće, veću važnost polagali na podavanje tlake, nego na novčana podavanja svojih podložnika. Ali se, uza sve to, nisu ustručavali da diku pobiru u većem iznosu, nego što je to sabor dopustio, pa su zbog toga kmetovi, kao što ćemo vidjeti, zahtijevali, da sami »režu« diku.

Među Štibrencima nije dakle bilo takvih razlika, na osnovu kojih bismo mogli tražiti razloge njihovim bunama u XVII. stoljeću. Pa ipak su se tri sučije — Kraljevec, Dumovec i Cerje — dakle one, koje su podigle I. bunu protiv Kaptola, razlikovale od ostalih po posebnom položaju, koji su 1592 dobile. Čini se, da prije toga vremena nije bilo razlike između Štibrenaca i drugih kmetova u Slavoniji. Kraljevčani su se doduše nazivali purgari i na osnovu tog termina tražili u I. buni položaj slobodnih građana, navodeći da je to njihova »prava pravica«, ali su imali položaj kao i drugi purgari na vlastelinstvima.⁵⁴ Navedene sučije došle su pod vlast zagrebačkog Kaptola 1434. Prije toga su pripadale zagrebačkom Gradecu, ali ih je Žigmund založio zagrebačkom biskupu, a ovaj ih poklonio oltaru sv. Križa u katedrali. Sve do 1487 Gradec je vodio

⁵⁰ Tako je, na primjer, »nobiliteran« posjed komarničkog arhiđakona Filipovića u Jelkovcu. Acta Cap. ant. fasc. 28, nro 58.

⁵¹ Acta Cap. ant. fasc. 28, nro 9.

⁵² G. 1675/8 iznosio je zakup plemićke desetine 1636 forinti (ubranih i 120 for. neutjeranih). Acta Cap. ant. fasc. 28, nro 18.

⁵³ Acta Cap. ant. fasc. 28, nro 9.

⁵⁴ Prema ozaljskom urbaru iz 1579 purgari su u Dubovačkom Gornjem i Donjem Varošu davali uz jurjevščinu i miholščinu također i vinsku desetinu; morali su, nadalje, »grad načinjati i tvrditi« i »četire dni v godišću tlakom; to je to: jedan dan pšenicu žeti, drugi dan zob žeti, tretji dan proso žeti, četerti dan seno spravljati. K tomu dužni su u grad i marof vas žitak znositi«. R. Lopašić, Hrvatski urbari I, str. 101. Međutim, da se termin purgar u XVII. st. upotrebljavao i u mnogo širem smislu, dakle u smislu podložnika uopće, pokazuje rakovački urbar iz 1630. Na tom se imanju prvotni naziv oppidani = purgari proširio i na kmetove nekih starijih sela (Bregana, Samoborec i Baničevci). I na tom su vlastelinstvu purgari davali novčana i naturalna podavanja, darove i tlaku. Purgar polselac je bio »dužan od Petrova do Martinja pešjom tlakom po tri dni, a od Martinja do Petrova dva dni«. Uz to, »kada je potrebno v povoz pojti, dužan je z jednim živinčetom v kotaru i izvan njega«. Lopašić, n. dj., str. 172/3. Ti podaci jasno upućuju na to, da je termin purgar na vlastelinstvu u Hrvatskoj u XVII. st. bio samo relik. Ne možemo, doduše, pratiti razvoj u položaju purgara tokom stoljeća, ali neki primjeri — na pr. nekad slobodna varoš Trg kod Ozlja — očito ukazuju na pokmećvanje ili feudalizaciju slobodnih varoši na vlastelinstvu. Nekad slobodne varošane trga naziva 1647 Petar Zrinski »naši podložnici Tržani«, a njihov se položaj nije razlikovao od položaja kmetova na istom vlastelinstvu. Lopašić, n. dj. str. 211/19.

borbu da dođe opet do navedenih posjeda, ali nije u tome uspio.⁵⁵ Čim je Kaptol za obranu ovih posjeda pod Medvednicom sagradio kaštel u Kraljevcu, morao je jedan dio svojih podložnika obvezati na vojničku službu, pogotovu, kad je krajem XVI. st. učestalo ratovanje s Turcima. Izabrao je zbog toga između svih Štibrenaca tri sučije i njima dao posebni privilegij. Uzevši u obzir vjernost i dotadašnju službu, Kaptol im obećaje, da ih ubuduće ne će primoravati ni na kakvu tlaku (oranje, obrađivanje vinograda, kopanje i košnju). Dopušta im, nadalje, slobodnu prodaju selišta. Ali sve te olakšice treba da prime uz dva uvjeta: 1. da se ne bune protiv Kaptola i 2. da se ne iseše s kaptolskog posjeda⁵⁶. Nesumnjivo je, da se Kaptol u doba borbi s Hasanašom, pa sve do svršetka rata držao navedenih privilegija. Ali prestanak rata, a time i prestanak neposredne potrebe za vojnicima, dovodi Kaptol na misao, da se vrati na »staro stanje« i da prijeđe preko olakšica, koje je podijelio.⁵⁷ Dapače, pobunjenici tvrde, da u vrijeme rata nije isplaćivao dužnu plaću vojnicima (2 for. mjesečno), iako nisu ratovali samo pod Siskom, nego i u Austriji. Štoviše, niti oni, koji su 1592 išli u Sisak, nisu dobili obećanu »vekivečnu slobodu«. Ovo odupiranje Kaptola da izvrši dana obećanja, kao i nastojanje da s tim podložnicima postupa kao i prije rata, moralo je dovesti do sukoba s privilegiranim stanovništvom, pa je to i bio osnovni uzrok I. buni Štibrenaca.

I. buna Štibrenaca (1608—1610).

Prema dosad poznatom materijalu čini se, da je neposredni povod I. buni Štibrenaca bio Nikola Zrinski, vlastelin u susjednoj Božjakovini. Kako je njegovo imanje bilo za Hasanašina pljačkanja spaljeno, to je on nastojao da na njega privuče kaptolske kmetove. Kaptol je doduše pustio četrnaesticu⁵⁸ zatraženih kmetova, ali je u kasnijoj parnici tvrdio, da su se i ova četrnaestorica (licentiati), kao i drugi kmetovi, još i prije nego što je Kaptol dao dopuštenje za seobu, digli i odbili da plate desetinu i dođu na dužne radove. To ne će biti točno, jer sam arhidakon dubički Matija Šišrunic javlja Kaptolu 3. VIII. 1608, da je kraljevački kaštelan rekao: »Colonos licentiatos consilium habuisse, quod nullus illorum decimatores domini horeis expectare uel:t«.⁵⁹

⁵⁵ I. Tkalčić, Spomenici slob. i kralj. grada Zagreba I, 1880, str. XXX-XXXV.

⁵⁶ Acta Cap. ant. fasc. 2, nro 48. Vidi prilog I.

⁵⁷ Potpuno je proizvoljna tvrdnja R. Horvata, da je I. buna nastala »radi štibre« (n. dj., str. 144). Isto je tako neosnovano prikazivanje uzroka I. bune kod Culinovića: »Kada su članovi zagrebačkog kaptola počeli jače s izrabljivanjem tih seljaka, otpočeli su i oni da se bune. Kanonicima je trebalo sve više novaca, a 'štibrenci' nisu bili raspoloženi, da udovoljavaju prevelikim željama kaptola. Pritisak kaptola na te seljake postajao je sve jači...« (n. dj., str. 74). Usporedba privilegija iz 1592 i pritužaba buntovnika u I. buni pokazuju, da se nije radilo o povećanju novčanih podavanja.

⁵⁸ Licentiati su bili ovi kmetovi: Luka Stublić, Jakob Stublić, Matija Ivanić, Miha Jakšić, Miha Jemrihović, Juraj Presnec, Jantol Malčić, Antun Mareković, Emerik Pavleković, Franjo Zinščak, Luka Tonković, Ivan Merdešić, Valentin Kušić i Pavao Glavić. Acta Cap. ant., fasc. 24, nro 46.

⁵⁹ Acta Cap. ant., fasc 24, nro 46.

Kaptol je dapače želio da oni odu s njegovih posjeda, ali su prema zakonima o seobi⁶⁰ morali prije preseljenja podmiriti sve dugove i dužnosti prema vlastelinu. Posljednji su prešli takve svote, da ih kmetovi nisu mogli platiti, što znači, da ni kmetovi nisu mogli napustiti kaptolske posjede⁶¹. Zbog toga se i vodila dugotrajna parnica između Zrinskog i Kaptola za navedene kmetove.

I opsežna tužba, u kojoj su pobunjenici naveli razloge, zašto sele, pokazuje, da nezadovoljstvo traje već više godina. Tužba sadržava ove razloge: Kaptol je htio primorati Kraljevcane da kose sjenokošu Široko polje, a kad su to oni odbili, zatvorio je 12 staraca i držao ih u zatvoru 12 dana. Tada su 3 godine redom kosili Trstenik, koji ima 150 kosaca. Kad su odbili da obrade i oberu vinograd Herešinšćak, Kaptol je zatvorio 25 staraca i držao ih zatvorene mjesec dana. Na prijetnju kmetova da će otići s imanja, Kaptol je obećao da će im vratiti slobodu — dakle stanje osigurano privilegijem od 1592 — ali ni to nije učinio. Tuže se zatim, da je seoskim sucima oduzeto pravo suđenja, jer su »naši prvi folnogi imali tuliku oblast«, kažu pobunjenici, »da su kakovo gode veliko dugovanje mogli sami z drugemi prisežnemi purgarmi pravdu opitati«. Sada su gospoda »vse proč vzeli, da smo se oščapili tuliko krat v Zagreb hodeć i gospodu časteć.« Morali su, nastavlja u tužbi, nekim kanonicima graditi i popravljati kuće. Kanonik Medak ih je doduše »prosil, ali ona njegova prošnja ne prošnja, nego prošnju pokrivena zapoved bila«. Kanonici su im također oduzeli pravo žirenja i sječe drva u šumi, a desetinu svinja pobiru i u onom slučaju, ako kmet nema 10 svinja; sile ih da u sagrađenoj ciglani peku opeke, prodaju njihovo vino i idu svaki dan na tlaku.⁶² Upućeni vjerojatno od Zrinskog, Kraljevčani su se obratili na kralja pismom sastavljenim 3. VII 1609 u Kraljevcu. Mole kralja, da ih održi »vu onoj našoj pravice, ke nam je dal svetli gosp. Bellye kralj . . .« Kako nisu znali, u čemu su se sastojala privilegija, koja su još u XIII st. Arpadovići davali gradovima u Slavoniji, tvrde, da su jedino morali čistiti štale ugarskom kralju i održavati ih čiste. Uz to su bili dužni davati mu 9 vozova drva. A sadašnjem kralju Matiji nisu »bili veće dužni davati nego deseto, kraljevicu i s kraljem na vojsku hoditi. I da nesmo ničim veće bili dužni, što bi mogli mi znati. I da mi sadašni purgari toga ne znamo, što nas je od varaša zagrebečkoga odtergal. I što nas je dal Kaptolom z tum našum rečenum pravicum, i da potla sadašnja gospoda Kaptolom vnoge čine nepravice, kojeh ne moremo terpeti, niti podnašati.«⁶³ No dok su poslanici

⁶⁰ Čl. 22, t. 1 križevačkog sabora 1538 određuje: »Recepta tandem licentia, relinquat colonum in loco suae residentiae infra spatium quindecim dierum, ut interim omnia debita, quibus domino suo terrestri, aut alteri cuipiam, qui illum ibidem requisitum habuerit, persolvat«. F. Šišić, *Acta comitialia II, MSHSM XXXVI, 1915*, str. 145.

⁶¹ U parnici, koja se pred županijskim sudom vodila 1609, poimence se navode dugovi i dužnici. Do velike svote, koja se kod svih autora u literaturi navodi kao gotovo nevjerojatna, došlo je na taj način, što je Kaptol sve zanemarene dužnosti, službe i podavanja pretvorio u novčane globe. Na primjer, optuženi Luka Stublić morao bi prema računu Kaptola platiti samo za 91 dan zanemarene tlake za g. 1608, računajući 12 forinti globe za svaki dan, 1092 forinta. On je, osim toga, bio dužan i svinjsku desetinu za istu godinu, zatim taxu, vinsku desetinu i t. d. Razumljivo je, dakle, kako je došlo do tako velikih svota. *Acta Cap. ant.*, fasc. 24, nro 46.

⁶² *Acta Cap. ant.* fasc. 27, nro 1. Vidi prilog II.

⁶³ Vidi prilog III.

Kraljevčana bili kod kralja, Kaptol je konfiscirao robu i namirnice, koje su Kraljevčani imali u kraljevečkom kaštelu i zbog toga se pobunjenici obraćaju na bana Tomu Erdödyja s molbom, »da biste v. g. zapovedali g. Kaptolom, da nas ni našu marhu ne bantuju, ni nam našega ne zapiraju, ni naših porukov ne bantuju, doklem naši posli od njegove svetosti dojdju«. Obraćaju se na bana, »zašto mi nemamo komu inomu naše teškoće i nevolu pritužiti, nego v. g. ovoga orsaga poglavnik i pravica i negove svetosti vicekral«. Banu se potpisuju: »v. g. sluge i sirote vazdar ponizni Kraljevčani i ostali vsi selani i občina kraljevačkoga kotara i međe kraljevačke«. ⁶⁴ Međutim, nada je Kraljevčana bila uzaludna, jer je u pismu pisanom Kaptolu 22. III. 1610. ban obećao, da će »po svojoj dužnosti« spriječiti preseljenje Kraljevčana u Božjakovinu ili u Ivaničku krajinu. ⁶⁵ A sabor održan 4. XI. 1609 na Gradecu zaključuje, upravo u vezi s molbom Kraljevčana na kralja, »si quispiam colonorum inposterum sub licentiatione vel alias suam maiestatem conquestum iuverit, ipso facto causam amittat«. ⁶⁶ Iduće godine dopušta sabor Kaptolu, da »libere et sine impedimento« hvata bjegunce iz Kraljevca i Dumovca, gdje ih nađe, a prijeti onima, koji bi, izuzevši Nikolu Zrinskoga, pomogli buntovnike. Još jednom se na saboru iste godine Kaptol tuži na odbjegle Kraljevčane, koji nanose štete drugim kaptolskim kmetovima. ⁶⁷ Kako nitko, osim možda Nikole Zrinskoga, nije ustao u obranu kmetova, otpor je bio brzo svladan. Nakon osude županijskog suda, petorica vođa pobunjenika pogubljeni su na Kaptolu 27. IV. 1610., a ostali su se morali pokoriti.

Iako je to bio prvi otpor kmetova u ovom kraju, ipak je s obzirom na stvarne mogućnosti bio dobro pripremljen. Kako u većini seljačkih buna, tako ni u ovoj nisu pobunjenici mogli očekivati, da će im se svi podložnici dobrovoljno pridružiti, pa su zbog toga upotrebili silu. Pod tim uvjetima bilo je najteže onim kmetovima, koji su vršili neke funkcije. Kad je 1. IX. 1608. pitao zagrebački prepozit i bosanski biskup Franjo Ergeljski Jurka Resneca iz Kraljevca, »zašto ti ne dojdeš, kada te ja zovem«, dobio je odgovor: »kako bi ja dojahal k v.m., gda mi se občina groze, da me hoće požgati i hižu razvaliti«. Ostali oficijali također odgovaraju, da »mi bismo došli, da bi pred občinom smeli«. ⁶⁸ Zato su se neki od njih, nalazeći se između dvije vatre, osiguravali na obje strane. Kraljevečki se vesnik Pavleković, »ne znajući kam se dati, bojeći se kakoti zajec v grmu«, obraća na kanonika Korena s molbom, da ga Kaptol nekamo preseli s njegovom braćom, jer su »prokleti puntari... dokončali tri puta da me zatuku«. ⁶⁹ A dumovečki sudac i vojvoda osiguravaju se pred

⁶⁴ Acta Cap. ant., fasc. 24, nro 46.

⁶⁵ Acta Cap. ant., fasc. 24, nro 46.

⁶⁶ Šišić, n. dj. V, str. 30.

⁶⁷ Šišić, n. dj. V, str. 52.

⁶⁸ Acta Cap. ant., fasc. 24, nro 46.

⁶⁹ Acta Cap. ant., fasc. 24, nro 46. Tekst cijele Pavlekovićeve molbe glasi: »Služba moja da je v. m. preporučena kako mojemu vsem ufanom patronušu i prijatelju.

Ovo ja rečeni folnog kraljevečki, ne znajući kam se deti, bojeći se kakoti zajec v germu v otom nesrečnom vremene, koje me je reda dopalo ni kriva ni dužna, kako ste v. m. znam razumeli. I k tomu vsemu razumeli ste, da mi se gospoda Kaptolom groze, a svedočim se Bogom i moju dušu, da se v ničem moje gospode zneveril nisem. Ako zato govore, kaj nesem, što su prokleti puntari govorili, povedal,

čazmanskim kaptolom izjavom, da će se pokoriti, kad se njihovi poslanici vrate od kralja.⁷⁰ Očito je dakle i među pobunjenicima bilo ljudi, koji su, ocijenivši svoje snage, predvidjeli loš svršetak i zbog toga oklijevali da se pridruže pobunjenicima. Nakon smaknuća Kaptol je diktirao uvjete, pod kojima će primiti natrag pobunjene podložnike. Uvjeti su bili ovi: 1. Podložnici će platiti desetinu plodova kao i dosad. 2. Kaptol obećaje, da će, ukoliko to bude moguće, svakom selištu dati 12 jutra zemlje. 3. Svako je cijelo selište dužno dati 1 stog sijena na godinu. 4. Kaptol dopušta, da se selište dijeli na polovicu, ali ne i na manje jedinice. 5. Kmet je dužan za svakovrsnu sprežnu tlaku⁷¹ dati dva vola. Po dva kmeta, dakle 4 vola, sačinjavat će 1 kola. 6—7. Ručnu tlaku — izuzevši oranje i košnju — izvršavat će prema zapovjedi Kaptola, a u tlaku se ubrajaju i vinogradarski poslovi. 8. Novčana podavanja⁷² od pojedinog selišta ostaju kao i dotad. 9. Isto tako ostaju dotadašnja dika i javna tlaka, 10—12. Svako će selište davati sedmično 4 dana tlake. Međutim, ukaže li se potreba, da Kaptol pozove kmetove na tlaku u Sisak, onda su dužni ići i ostati na radu i više od 4 dana, ali će im Kaptol u tom slučaju tlaku platiti. Ako se na takvoj tlaci zadrže čitavu sedmicu, oslobođeni su iduće sedmice od radova. 13. Kaptol može po volji kazniti one, koji bi zanemarivali svoje dužnosti. 14. Svaki će buntovnik platiti Kaptolu u ime nadoknade za štetu, troškove, neizvršenu tlaku i t. d. po 100 ugarskih forinti globe. Ako ne može platiti odmah, platit će ubuduće, kad bude mogao.⁷³

Ovi uvjeti najbolje pokazuju, da je otpor bio svladan silom. Nisu nam, nažalost, poznate prijašnje dužnosti pobunjenika, da bismo ih mogli uspoređivati sa stanjem poslije bune. Svakako se čini, da je dužnost svakovrsnih povoza (t. 5) bila vrlo teška, jer se u kasnijim uvjetima, kao što ćemo vidjeti, dopušta sprezanje 6 kmetova (ovdje samo dvojice!). Tlaka je uglavnom ostala, kakva je bila i prije — t. j. kmetovi su oslobođeni dužnosti oranja i košnje — izuzevši obrađivanje vinograda, koje prema privilegiju od 1592 nisu trebali da vrše. Na prvi pogled se čini, da je tlaka od 4 dana na sedmicu po selištu vrlo pogodan uvjet, budući da nam je prema podacima iz kraja XVI. st. poznato, da je tlaka bila tada veća. A i sam Kaptol u pogodbi određuje veličinu sesije kondicionalno — ona će, »ut fieri poterit«, iznositi 12 jutara. Možemo dakle pretpostaviti, da je i tlaka bila idealno odmjerena i da je u praksi ostala onakvom, kakva je bila i prije. Stilizacija posljednje točke o naknadi dugova i šteta pokazuje, da je Kaptol imao malo nade, da će visoku sumu od 100 forinti ikada moći utjerati od buntovnika. Zbog toga i stavlja otplaćivanje »pro posse in posterum«.

moj ufani gospodin Patronus, kak bi ja mogel povedati, da su me v noći i v dane na očju deržali i vsaku noć okol moje hiže najmenje petnadeste čuvato. A kaj su dokončali, nigdar me ne bilo v nihovom tolnaču. I gde sem se goder s koterem zstal, vsakomu sem rekla, da s toga ne bu dobra, na tulikom, da su dokončali tri pute da me zatuku. Zato prosim v. m., da biste od gospode zvedeli, mučec da bi za ovu cedulu ne znal nišće, šta se moram deržati i gde bi se z mojemi brati mogel z dobrum prilikum prikrepiti, z koterimi odpoti dob nisem bil do sada. I na to od vaše milosti milostiva odlučka čekati hoću. V. m. ponizen sluga Thomas Paulekouich.«

⁷⁰ Acta Cap. ant., fasc. 24, nro 46.

⁷¹ povoz; vidi Z. Herkov, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, Djela JAZU 47, 1956, v. povoz, podvoz.

⁷² ordinarium stibrense, t. j. novčano podavanje, koje sami Štibrenci nazivaju »vuvet«. Etimologija toga izraza, koji Klaić naziva interesantnim, nije mi poznata.

⁷³ Acta Cap. ant., fasc. 24 nro 46. Vidi prilog IV.

Osnovno dakle pitanje potrebne radne snage, koja bi obrađivala kaptolsku zemlju, nije bilo u toj buni riješeno. Zbog toga će to pitanje ostati i dalje jedan od uzroka u budućim bunama Štibrenaca.

II. buna Štibrenaca (1632—1636).

Zbog pomanjkanja izvornog materijala ne mogu se tok i uzroci II. bune⁷⁴ slijediti u svim pojedinostima, ali je prema dosad poznatoj građi jasno, da su nesuglasice između Kaptola i Štibrenaca počele već 1629. Budući da su te godine poslanici kraljevečke, nartske, novačke, otočke, resničke i kosničke sučije donijeli u Zagreb na prijepis privilegij Kaptola od 1571 — prema kojem Kaptol obećaje, da ne će kmetove dijeliti na »petine« ili privatna predija — to je nesumnjivo taj put natjeralo navedene sučije u bunu nastojanje Kaptola da ih podijeli na »petine«. U navedenoj ispravi (literae testimoniales) ban ustanovljuje, da Kaptol nije, usprkos ovjerovljenju, htio taj privilegij priznati kao autentičan.⁷⁵ Štibrenci su vjerojatno poslali poslanike i palatinu Eszterhazyju, jer je taj 23. VI. 1632 naložio zagrebačkom biskupu B. Vinkoviću da stvar ispita. Biskup je 10. VII. 1632 pozvao prvi put predstavnike Štibrenaca i dao im uz poziv *salvum conductum*. Nakon nekoliko dana pojavili su se, kaže biskup u kasnijem izvještaju, četvorica priprostih seljaka, ali bez punomoći općina. Kad opunomoćeni poslanici Štibrenaca nisu došli ni na treći poziv, Kaptol i biskup odustaju od nagodbe,⁷⁶ tako da iduće godine dolazi do pobune čitave Štibre.

Podatke o jačini, toku i organizaciji bune možemo crpsti iz tužbe, na osnovu koje je kaptolski špan Jagustić digao 1635 optužbu pred banom. Pobunjenici, njih 255-orica iz štibrenskih sela (u tužbi se spominju sela: Popovec, Novak, Dumovec, Kobiljak, Kraljevec, Svibje, Trstenik, Nart, Okunščak, Otok, Sop Hruščica, Resnik, Novak resnički, Obreznica, Kosnica i Kojenik) imali su oko Jurjeva svoje prve sastanke (*conventicula*), na kojima su zaprisegli sve starješine domova (*patres familias*) i primorali ih, da se pridruže buni. One, koji se nisu odazvali, udarili su globom. Već 15. V. oporezovali su sve kmetove. Zabranili su, nastavlja dalje tužba, svim kmetovima, pod prijetnjom »*incinerationis et exterminationis*« da slušaju Kaptol, »*nisi ad quod a communitate — ut ipsi dicunt — licentiam accepissent*«. ⁷⁷ Zatim su sami preuzeli sudstvo i kompeten-

⁷⁴ Budući da nisu utvrđivani na osnovu izvornog materijala, uzroci su II. štibrenske bune u literaturi ponajviše prikazivani netočno. Uzrok, koji navodi Klaić (n. dj., str. 7). u biti je točan, jer dioba na petine znači gotovo isto, što i obećanje Kaptola, »da ih (kmetove) ne će goniti na službu na pojedina predija, nego samo na ona, koja su zajednička čitavom kaptolu«. Prikaz uzroka II. bune kod R. Horvata i opet radi 'štibre', izmišljen je, a Čulinovićevo preporučavanje Klaićeve teksta nije ispravno. Niti su kanonici tražili, »da seljaci osim onoga, što im je bilo navedeno dekretom kaptola od 1571. godine moraju obavljati i nesnosnu tlaku i druge dužnosti na obližnjim kaptolskim posjedima«, niti su »seljaci tražili, da ih se oslobodi plaćanja raznih kmetskih dažbina i drugih tereta« (n. dj., str. 75). Ivančan nije uopće govorio o uzrocima i povodu II. bune, već je smatrao, da je Kaptol »povodom te bune nakanio podanike, koje je u zajednici posjedovao, porazdijeliti na pojedinačna predija« (n. dj., str. 266). Izvorni materijal govori protivno. Dioba na predija je bila povod, a ne posljedica bune.

⁷⁵ *Politica. Reb. sisc.*

⁷⁶ *Politica. Reb. sisc.*

⁷⁷ *Acta Cap. ant., fasc. 27. nro 1.*

cije kaptolskih oficijala te su selo Nart oslobodili od ribarenja, a Kraljevcu oprostili globu. Pozvali su na bunu Sišćane i kmetove sa susjednih vlastelinštava. No nisu samo otkazali poslušnost, već su se i tužbama obratili na sabor (6. X.), a zatim poslali kralju poslanike (3 iz Narta, 2 iz Kraljevca i po 1 iz Novaka kod Otoka i iz Kosnice). Kažnjavali su i osvećivali se svim onim podložnicima i kaptolskim činovnicima, koji su kolebali da uz njih pristanu. Kaptol ih dalje optužuje, da se na kraljev mandat nisu htjeli vratiti na dužnost, već su izjavili, da će se pokoriti kad se njihovi poslanici vrate od kralja. Zbog toga sabor donosi zaključak, (14. I. 1634), da se svi buntovnici, koji su prebjegli na imanja druge vlastele, mogu vratiti. Prijetili su, štoviše, prema svjedočanstvu resničkog župnika, da će dekana, kad među njih dođe, baciti u Savu.⁷⁸

Tužba je špana, dakako, pisana tako, kao da su se Štibrenci i taj put digli protiv Kaptola bez ikakva razloga. Zato utoliko rječitije govori o razlozima bune nekoliko molba, koje su buntovnici u toku bune predavali samom Kaptolu, banu ili kralju. Prema tim molbama možemo pratiti tok bune. Već 6. VI. 1633 javlja ban Sigismund Erdödy Kaptolu, da su »ove prošasne dneve v. m. podložnici Kraljevčani i Narčani bili pri nas i supplicationem za svoje potešćice dali«. ⁷⁹ A prema literae testimoniales protonotara Petra Znike iz 5. VII. 1633 doznajemo, da su se 15. VI. na Kaptolu, pred I. Ručićem i G. Gubašocijem, vodili pregovori između predstavnika kmetova i Kaptola. Predstavnici kmetova obratili su se na sud s tvrdnjom, koja će se i kasnije često naći među posavačkim i sisačkim »potešćicama«: naime, da oni uopće nisu podložnici Kaptola, nego »sv. Stefana kralja«. Kad je Kaptol dokazao, da su navedeni kmetovi doista njegovi podložnici, onda su oni tražili, da im se dužnosti odrede prema onoj knjizi, koja se okovana nalazi u sakristiji (tj. prema Statutu zagrebačkog Kaptola iz 1334.).⁸⁰ U sadržaj kaptolskog Statuta bili su vrlo dobro upućeni, jer zahtijevaju, da im se odrede dužnosti, koje imaju prema Statutu zajednički kmetovi. Na taj je zahtjev arhiđakon komarnički Ivan Somogy uložio protest i odbio traženje kmetova tvrdnjom, da se odredbe Statuta ne mogu odnositi na Štibrence, koji su tek 1432 postali kaptolski podložnici. Time su se pregovori i završili.⁸¹

Prije 11. X. 1633 kralj je dao nalog banu da buntovnike umiri. Zato im se on 11. X. 1633 obraća iz Cesargrada: »Neka znate vi Štibrenci i Sišćani, gospode zagrebačkoga Kaptoloma podložnici, kako nam je od cesarove svetlosti zapovied došla radi vas, da biste vašoj zemaljskoj gospode pokorni vse bili. I ako bi ne hotili biti, da vas imamo kaštigati. I mi vam zapoviedamo, polag njega svetlosti zapoviedi, da svoje gospode pokorni budete, kako ne ćete kaštigani biti«. ⁸² Isti dan piše ban i protonotaru Petru Zniki, da »polag njega svetlosti mandatoma Captolskim kmetom Štibrencom i Sišćanom nomine suae maiestatis et nostro imate zapoviedati, da svoj gospodi... v sem kako su do sih dob dužni bili,

⁷⁸ Acta Cap. ant., fasc. 27, nro 1.

⁷⁹ Acta Cap. ant., fasc. 27, nro 1.

⁸⁰ »librum quendam catena affixum« nije, kako to tvrdi Antoljak (n. dj., str. 149), »knjiga, koja sadržava njihove dužnosti prema crkvenom feudalnom gospodarstvu...«, već dobro poznati statut zagrebačkog Kaptola iz 1334-54, koji je sastavio Ivan arhiđakon gorički.

⁸¹ Acta Cap. ant., fasc. 27, nro 1.

⁸² Acta Cap. ant., fasc. 27, nro 1.

pokorni budu i svoje pretensiae na kraj ostave . . . « Od protonotara zahtijeva, da mu pošalje odgovor, kako bi se znao dalje ravnati.⁸³ Ipak se još 4. XII. poslanici buntovnika nisu vratili, jer ban piše Kaptolu: »Čujem, da vnoge gospode kmeti čekaju efectum aliquem bonum Stibrensiū, koj da bi kakovum dobrim glasom došli iz Beča, veće bi se te puntarie našlo . . . da ako oni budu imali kakovo ufanje u svojem dugovanju i povolnim odlučkom zgora dojdū, da se i od druge gospode kmetov bude puntarie potrebno nadiati.«⁸⁴

Što su pak poslanici buntovnika u Beču isposlovali, opisuju sami u molbi, predanoj banu vjerojatno nakon povratka, potpisujući se kao »vsa štibra navkup«. Tražili su, najprije »svoje pravice na požonske komore«, ali je nisu dobili, pa su zbog toga otišli do kralja, »moleći i proseći cesarove svetlosti, da bi mandatom dali požonske komoraše, da bi nam ove pravice spisali«. Kralj je izdao zapovijed i oni su dobili »list«, u kojem se potpisao najprije kralj, a zatim kancelar. U samim se pravicama »najpervo zapisal sveti Stephan kral, koteri je ostavil nas, ov kotar, na sveti Stephan kral. I onde ii (!) tako proklel govoreći: proklet budi on krall (!) ali cesar, aliti budi gospodin, koteri čez ovo pravico bude preganjal, v kotere je ja ostavljam«. Za njim su se, kažu dalje Štibrenci, potpisali kraljevi Ladislav i Andrija II., koji, »kada je z Jeruzalema išal, tak se je navernul v Zagreb, vučinil je pravice znesti i on je vu nih preklel kako i ti drugi krali onoga, ki je bude čez pravico preganjal«. Kraljevi su odredili, kažu buntovnici, da će svaki onaj, koji ih bude »preganjal«, platiti globu i biskupu (200 dukata) i požunskoj komori (također 200 dukata). U tim je pravicama bilo također zapisano da kmet sv. Štefana kralja kadgod bude »gnal kakovo gode terštvo, nima nigdar dati harmice niti malte doklam bude sv. Stephan kralja«. I Kraljevčani su pred 24 godine dobili iste pravice i u njima su se također potpisali navedeni kraljevi i kralj Matija (II), ali »uzeli su im je, kakti su je i nami sada«. Obračaju se na bana »kako cesaru pod cesarom i milostivnom gospodinu«, da ih održi u onim pravicama, »kak su oni ljudi posvedočili našega gospoctva i ostale gospode podložniki«. Jer i sam bog zna, da daju dosta tlake i dohotka i desetine; ali, oni će usprkos tome biti »pokorni svoje gospode i plemenitom orsagu, listor da one novčine ke su nad nami z nas obalite.«⁸⁵ Ovo prepričavanje bečkog poslanstva jasno pokazuje, da je put poslanika bio uzaludan.⁸⁶

Vjerojatno su iz razdoblja ovoga bečkog poslanstva također dvije molbe Štibrenaca upućene kralju. U prvoj ga upozoravaju, da ih Kaptol, usprkos povlasticama, koje uživaju »iam ab olim«, tjera na »ultra solita etiam opera et servitia colonialia, potentia quoque mediante«. A javna svjedočanstva, koja su vjerojatno priložili molbi, svjedoče, da »nouis extraordinarijs et gravissimis exactionibus, impositionibus, laboribus et seruitiis ad extremum effliguntur«. Ne bude li se tome našao lijek, »necesse fuerit exinde vel suam majestatem

⁸³ Acta Cap. ant., fasc. 36, nro 69.

⁸⁴ Acta Cap. ant., fasc. 27, nro 1.

⁸⁵ Acta Cap. ant., fasc. 27, nro 1.

⁸⁶ Među dosad pregledanim spisima Kaptola nismo, nažalost, našli onaj, na osnovu kojega je Kovačević, a po njemu i ostali, prikazao rezultate bečkog poslanstva. Vidi I v a n ĉ a n, n. dj., str. 266—277.

propterea molestari, vel loco cedere, aut possessiones desolari«. ⁸⁷ U drugoj molbi, predanoj očito već nakon neke dobivene odluke, pitaju kralja, zašto im kancelar još nije odgovorio na njihovu molbu. Zato zaklinju kralja, »quatenus nostri misereatur, et eam ipsam resolutionem, quae (!) iam semel ex sapientissimo hungarico consilio emanavit, sub sigillo et manus subscriptione faciat elargiri . . .«. ⁸⁸ Pa ipak su ih u Beču i Požunu lako otpravili, jer uz njih, kako se po svemu razabire, nije bilo pismena čovjeka. I gore su pokušali prodrijeti tvrdnjom, da su podložnici zagrebačkog biskupa. Kako Kaptolu ni sada nije bilo teško pobijati takvu tvrdnju, to je takav postupak pobunjenika u Beču bio nesumnjivo osnovni razlog neuspjehu. Ne može se doista dovoljno razumjeti, zašto su kmetovi iznosili upravo takve lažne tvrdnje, kad su već u molbama na Kaptol i bana sami prikazali svoje osnovne »potešice« i predložili uvjete, pod kojima mogu i žele i dalje ostati kaptolski kmetovi.

Iz nekoliko tekstova »potešica« — koje su, nažalost nedatirane, poslanici buntovnika predavali Kaptolu — jasno se razabire, da su »ribarija« i dioba na »petine« najviše ogorčile buntovnike, ne samo zato, što su bile teške, već i zato što su predstavljale novo uvedene dužnosti i promjenu stanja u nekim posavačkim sučijama. Zato se »ponizni podložnici vsi Posavci od Hrušice počem znutra do Hrogvice i k tomu Preksavci, Kosnički stol« obraćaju Kaptolu da te nove dužnosti ukine. Osobito se bore protiv diobe, jer »niti ta stoji v naše pravice, koju imamo od v. g., da bi mi znali vsaki svoga gospona, nego skupa našu g. Captoloma zagrebačke cirkve«. A za dužnost ribarenja »molimo da z nas opade, kojum nesmo nigdar dužni, niti stoji v naše pravice, koje imamo od dobre stare gospode«. ⁸⁹ Osim navedenih »novčina«, buntovnici se osobito tuže na način, na koji Kaptol pobire diku. Diku su naime na drugim vlastelinstvima u tadašnjoj Slavoniji pobirali kraljevski činovnici—dikatori, ali je Kaptol još od XVI. st. imao pravo, da na svojim posavskim posjedima sam taj porez pobire. Međutim, upravo taj način ubiranja, bez kontrole javnih vlasti, omogućavao je zloupotrebe, i zato buntovnici također zahtijevaju u molbi, koju su vjerojatno iste godine predali sva »općina Posavja i tolikajše Kraljevec, Štibra i podložnici v. g.«, da se dika pobire kao i na drugim vlastelinstvima. »Daće orsaške da bi nam samem rezati dopustili, ar ju hoćemo pokorno pagadurom orsaškim polag cedul orsaških odbavljati«. Zahtjev opravdavaju, vjerojatno točnom, tvrdnjom, da daću »vsegdar više od duplice moramo plaćati, neg bi po pravice od nas išlo«. ⁹⁰

No najjasnije su sada, u početku druge bune, formulirali svoje zahtjeve u molbi, koju je 4. VII. 1633 — dakle poslije pregovora, a prije poslanstva kralju — nartski župnik predao Kaptolu.

»Ponizno i pokorno da smo preporučeni v. m. g., kao naše milostivne i vazdar ufane gospode, vsa štibra naukup.

Natulikom hoteohmo v.m.g. na znanje dati, da vam se molimo na pravo deseto vsakoga žitka, koj rodi na vaše gospočke zemlje. I na pravo deseto kernke. A kadei

⁸⁷ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

⁸⁸ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

⁸⁹ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

⁹⁰ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

ne bude desetero, hoćemo po dva novca dobrovolnio davati od vsakoga, kak su i naši pređi. Sa tem smo pokorni naše plemenite gospode i svetom Stephanu kralju, da hoćemo dobrovolnio, gdegode gospoda obnajdu hrastje poseći i pokalati i voziti vseh sedam stolov šestero marše, a sedmi kola, čim su i naši pređi služili svetom Stephanu kralju. Pokorni smo takajše v. m. g. i orsagu gda bude pojti v vojsku. kako i druge ostale gospode kmeti idu hoćemo i mi onak dobrovolnio pojti poleg naše plemenite gospode da smo vsegdar gotovi suproti nepriatelju stati, davši plemenita gspoda olova i praha, kak su i druga plemenita gospoda. A koj ne bude imal puške, da mu ju gospoda dadu. A kada bude gospoda milostivna na orsaško delo, teda hoćemo dobrovolnio pojti, kak i druge gospode kmeti idu. Zatem, gospoda milostivna, molimo vas i prosimo, da nam se dopustite daće rezati prez vaše gospode nikakve paske, kak se režu druge orsaške gospode kmeti i podložniki. Ovo med tem toga znate, gospoda milostivna, kak veliku wuech⁹¹ dajemo, a bog zna od malovredne zemel, koje su vsegdar vu vode; i nju hoćemo dobrovolnio davati. Potomtoga, gospoda milostivna, kop,⁹² ka nam velike kvare čine, molimo i prosimo, da ju hoćemo vsegdar dobrovolnio metati ze vsemi onemi, ki su ju i pervlje metali, sedem stolov,⁹³ ar je mi sami ladati ne moremo. Ako ne verujete, pojte gledat vaše gospoctvo, da smo pogubili za jednu polovicu vsega što imamo od vode. Napokonec konca, hoćemo vaš gospocki grad Kralevec dobrovolnio drevom graditi kak su i naši pređi. Mort takajše, po čemu hodite vu sveti Stephan kral, hoćemo načinati dobrovolnio, ar su ga i naši pređi načinali. Na to se molimo i prosimo v. m. g. vsegdar smo se molili i vezdare molimo najbolje, da nas ne rasiplete i ne preganajte od svetoga Stephana kralja; na to vam se molimo za volju božju i za pet ran božje, da smo vam vu tom preporučeni, bogu i vašemu milostivomu gospoctvu. Za sve to od v. m. g. dobra odlučka čekamo. Siro-maška općina v. m. g. podložniki i kmeti.«⁹⁴

Usprkos molbi nije čitave 1633 g. došlo do nagodbe između Kaptola i buntovnika. Međutim, Kaptol se obraća za pomoć i generalu Slavonske krajine Ludoviku Schwarzenbergu; našto on, u pismu od 20. X. 1633, uvjerava Kaptol, da »quemadmodum toto hoc tempore, quo generalatus munere in hisce confinijis functus sum, ecclesie vestre commodum pro posse meo promovere studui, ita etiam in hac causa eundem affectum reipsa demonstrabo...«.⁹⁵ No kao da se ni banu nije osobito žurilo da uredi odnose između buntovnika i Kaptola. On još 4. XII. 1633 poručuje Kaptolu: »Ako budem mogel dojtj pred betegom, moga suda kratiti ne ću i hoću dojtj. Ako li ne budem mogal dojtj, v. m., zamiriti mi ne ćete«. Kao da i sam ne smatra potrebnim, da se Štibreneci pozovu na sud, jer je čuo, da su se buntovnici »veće bili i z ženami poskrili po lugih, nego samo decu nerazumnu doma ostavili. I ako bi to tako bilo, v. m., dajte nam na znanje, zašto ne znamo na što bismo se tamo trudili«.⁹⁶ Zato se pregovori nastavljaju i iduće godine. Svi »Posavci i Kosnički stol« ponovo predbacuju Kaptolu uvođe-

⁹¹ »vuvet« nazivaju Štibreneci ne samo podavanje u novcu za selišnu zemlju, već i novčanu odštetu za uživanje šuma i žirenje. Vidi bilj. 72.

⁹² vjerojatno kopanje savskih nasipa za obranu polja od vode.

⁹³ »sedam stolov« ili sučija, to su »petinjačka« sela, t. j. ona, koja su razdijeljena među pojedine kanonike.

⁹⁴ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

⁹⁵ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

⁹⁶ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

nje novih dužnosti ističući tri razloga, zašto ih je Kaptol dotad držao u obećanim »pravicama«. Prvo — kažu — zato, jer Kaptol zna, »da je to veliki grijeh svoje verne podložnike iz njihove pravice uzeti«. Drugi je razlog taj, što su im za vjernu službu »dali list i tem se zaobećali, da nas ne ćete nigdar na prediume deliti, nego onako deržati kako smo od starine bili«. I najzad, Kaptol je mogao vidjeti i spoznati, da su »vsegdar verni kruto bili i hasnoviti kmeti«.⁹⁷

No sva ta upozorenja nisu koristila i zbog toga su se kmetovi napokon odlučili na oružan otpor. Prije mjeseca srpnja 1634 uspjelo im je zauzeti uz pomoć susjednih kmetova, a nesumnjivo i Siščana, kraljevački i sesvetski kaštel. Vjerojatno su tada ubili kantorova slugu Luku Kranjca i ostavili ga na obali Save, da ga je kasnije pokopao strelečki kapetan Vuk Mrnjavčić.⁹⁸ Ban je kao odgovor na te akcije kmetova poslao, prema već prije danom nalogu od kralja, bansku vojsku, našto su se Štibrenci razišli po šumama.

Pritužba, koju su Štibrenci poslali kralju u septembru 1634, odaje nečovječan postupak banskih vojnika. Premda su među banskim vojnicima bili ponajviše podložnici sa vlastelinstva na Banskoj krajini — dakle susjedi Štibrenaca i Siščana — ipak su pljačkali i palili štibrenska sela. Odveli su, kako Štibrenci tuže, oko 200 volova.⁹⁹ Taj je postupak banskih vojnika najbolji dokaz, da niti u XVII. st. nije vojnik mogao poznavati pojam »domovine« i nije mogao imati razumijevanja za kmeta na istom vlastelinstvu, jer ga je od njega kao dubok jaz dijelio različit društveni položaj.

Pa niti ovim »rasapom« nije bilo pitanje buntovnika riješeno. Zato ih ban ponovo poziva na pregovore u Zagreb. A oni 8. VII. 1634 pišu Kaptolu: »Na tulikom hoćemo v. m. g. na znanje dati, kako nam na današnji dan terminus upade i simo smo došli vsi z glavami, polag zapovedi i terminuša gospodina bana i takajše dokončavši vsa općina navkup, da veće ne moremo z onemi novčinami...« Nabrojivši ih, završavaju: »Za to se g. m. molimo i prosimo v. m. g., za boga i pet ran božjeh, čekajući večernice vsi z glavami, da nam siromahom Štibrencem dober odluček daste. Što ako li ne vučinite, mi siromahi hoćemo pojti vsi do jednoga z glavami k svetlom cesaru želno milo tužit i plakat, vse vam doma ostavivši. A ne na nas budi zroka«.¹⁰⁰

Dne 5. VII. predali su Štibrenci banu svoja »puncta pro concordia«. Uvjeti, sastavljeni u 8 točaka znače proširenje dotadašnjih zahtjeva. Tako, na pr., traže u t. 5., da savske nasipe, kaptolski trg, krov crkve sv. Stjepana i dovoz drva kanonicima »comuniter coloni dominorum Capitularium septem judicatus, stoli dicti, reficiant, et non soli Stibrenses, prouti hactenus factitatum est«. Zahtjevaju zatim, da kanonici prijeđu preko svih dotadašnjih sukoba i oproste buntovnicima zauvijek njihovu nevjeru (t. 7.), a da u slučaju ponovnog sukoba

⁹⁷ Acta. Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

⁹⁸ Prema odgovoru Kaptola kralju 29. IX. 1634, Štibrenci su zauzeli i sesvetski i kraljevečki kaštel. Nije mi poznato, na osnovu kojeg je materijala Kovačević, a prema njemu i ostali, tvrdio, da su kmetovi bili od sesvetskog kaštela odbijeni. Ivančan, n. dj., str. 267.

⁹⁹ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

¹⁰⁰ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

moгу apelirati na ostrogonskog nadbiskupa i potužiiti se kralju.¹⁰¹ Nema sumnje, da Kaptol nije htio pristati na te uvjete, jer se spor i dalje nastavlja. Pojedine se sučije sada same obraćaju Kaptolu, nastojeći da tako riješe spor i urede budući odnos s vlastelinom. Tako su Nartska i Novačka sučija predale u kolovozu iste godine suplikaciju, u kojoj »po velikom našem kvaru i rasipu g. m. ponizno se v. m. g. mi . . . molimo, da biste z nas siromahov v. m. g. serditost vašega gospoctva vzeli i da biste ribariu obalili. Ar jesu zroki zbog kotereh nemoguće da bi (j)u nosili: ar smo kruto dalko, vu letu se riba skvari, vu zime ne moći za dobe dojti; tretje to, da ih ne moći dobivati«. O drugim uvjetima, spomenutim u »puncta pro concordia«, ne govore, već obećavaju, da će »vu drugeh ostaleh do se dobe navadneh dohotkeh i tlake v.m.g. pokorni biti.«¹⁰²

Kaptol se u isto vrijeme obratio na karlovačkog generala Vuka Frankopana s molbom, da kaptolske buntovnike na području svoje Krajine uhvati i pošalje natrag. On to u pismu od 4. VIII. 1634 i obeća.¹⁰³ S jednakom se molbom Kaptol obratio i na baruna Gallera, ivaničkog kapetana, od kojega je dobio isti odgovor.¹⁰⁴

¹⁰¹ »Puncta, quae pro concordia ineunda a stibrensibus petuntur: *Primo*, ut diuisio illa, quae facta est, Petina uocata, tollatur et perpetuo aboleatur, nunquam fienda in posterum, sed iuxta contenta priuilegij ipsorum Stibrensium ijdem Stibrenses conseruentur.

Secundo, piscatura similiter ipsis imposita aboleatur perpetuo.

Tertio, dicam regni iuxta sedas dicatorias in iudicatis et uillis ipsorum Stibresium liceat ipsis inter se imponere, exigere et exactori tradere, sedasque quietationales superinde extrahere.

Quarto, decimam non nisi iustam et legitime prouenire debentem ijdem Stibrenses soluunt singillatim, et non in communi, prouti hactenus practacatum esse constat.

Quinto, aggeres Zau i et structuram siue uallum areae capitularis, nec non tecturae templi sancti Stephani regis necessarium, lignorum deuECTIONem ut omnes communiter coloni Dominorum Capitularium, septem iudicatus, stoli dicti, reficiant, et non soli Stibrenses, prouti hactenus factitatum est

Sexto, ut iuxta contenta mandati suae sacratissimae caesareae et regiae majestatis Domini Capitulares cum suis subditis mitius agent, quam hactenus egerant.

Septimo, quoniam constat, ipsos Stibrenses maximis miseriis et calamitatibus adactos, perque Dominos Capitulares iteratis uicibus in causas diuersas tractos et judicialiter difendisse et ratione suarum miseriarum ad suam sacratissimam caesaream majestatem pro imploranda gratia et auxilio confugisse, ut uniuersa haec obliterentur, minaeque et captiuationes in qualibus Domini Capitulares contra ipsos Stibrenses multum desudarunt, cessent et tollantur et obliterantur perpetuo.

Octauo, ut si quis ipsorum Stibrensium uel plures ex eisdem temporum in processu a Dominis Capitularibus in causam traherentur, quorumcunque negotiorum, ergo liceat eidem uel eisdem causam ipsorum, si iudicio contenti esse noluerint, in presentiam domini archiepiscopi strigoiensis pro tempore constituti prouocare absque onere et difficultate aliquali. Similiter et de nouitatibus, si quae forte suo tempore fierent, querulari ibidem primo et postea etiam apud suam majestatem et alibi.

Presentes postulationes ex parte colonorum Stibrensium Capituli zagrabien sis coram nobis 5. julij Zagrabiae, in termino uidelicet et loco per nos partibus praefixo sunt productae, 1634.

Comes Sigismundus Erdeodi. Suvremeni prijepis. Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

¹⁰² Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

¹⁰³ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

¹⁰⁴ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

Budući da je Kaptol odbio uvjete Štibrenaca, morao se pred kraljem opravdati. Kanonici su to učinili u opsežnoj predstavi, u kojoj redom nabrajaju akcije pobunjenika i nastoje opravdati svoje postupke. Tvrde, da kmetovi nisu već i prije otvorene pobune htjeli dolaziti na tlaku, tako da bi od 330 kmetova došlo na redovnu tlaku jedva 60-80 težaka. Zato su ih, kažu, htjeli podijeliti na »petine«. A to, što se buntovnici tuže na pljačkanje banske vojske, nije točno, jer su vojnici doduše uzeli za hranu nešto stoke, ali inače nisu činili nasilja, jer banski vojnik nije nediscipliniran!¹⁰⁵

Kako ni jedni ni drugi nisu htjeli popustiti, nesređeno stanje produžilo se još dvije godine. Nedostaje materijal, na osnovu kojega bi se moglo točno utvrditi tok događaja u posljednjim godinama ove bune. Poznato je, da su svi Štibrenci predali opet 17. XI. 1635 molbu, u kojoj kao novi uvjet traže dvodnevnu tlaku na sedmicu, i to tako »da bi ih polovica v jednom tjedne tlaku delali, a polovica vu drugom«. Ali usto su dodali, da »ni tem pervo nismo dužni bili«, što je samo djelomično točno.¹⁰⁶

Najzad je ipak početkom 1636 došlo do konačnog rješenja, kad su pred banom u Zagrebu sastavljena »puncta limitationis«. Kao podloga za konačni sporazum služila su gravanima, koja je u ime Štibrenaca predao banu njihov prokurator Luka Smolčić. Kako su ona najopsežnija i nesumnjivo donose ne samo zajedničke nego i pojedinačne zahtjeve pobunjenih sučija, donosimo ih u cijelosti.

»*Primo*: daća, koju nad nimi njihova gospoda jemlju, čini trikrat, ali četirikrat negda toliko, koliko njihova gospoda nad nimi jemlju; prose, da se z njih obali i da ju sami med sobom režu i u orsag izbavljaju.

»*Secundo*: ribaria, po koje su jur vnogi izmed Štibrencev petljari postali kako se hoće dole povedati, neka se doli obali.

»*Tertio*: vinograsko delo neka se doli pusti.

»*Quarto*: Pčelac vzimanje silno i dežmanje njihovo nepravedno posemseg da ne bude.

»*Quinto*: Košnja senokoš i sena vožnje neka doli ide.

»*Sexto*: Dežmanje prasac i žitka vsakojačkoga neka ne bude tako, kako je do sih dob bilo, nego polag staroga običaja pravdeno.

¹⁰⁵ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

¹⁰⁶ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1. »Toliku smo se v. g. hoteli po ove naše suplicatae moliti i ponizno v. g. prositi, da bi nam v. g. najpervo i med ostalemi našemi nevoljami, ne najmanju nevolju ribariu oprostili, koja nas na velike i vnogo krat nevolje i teškoće priganja. I to takojše dopustili, da bi daću sami med sobom, kako ostali našega orsaga kmeti čine, mogli rezati. Tlake ostale druge što se dostoi, i za nju se ponizno, kako m. g. molimo, da bi nas na nju vu tjednu više od dva dni ne primarjali; ter tako, da bi ih polovicu u jednom tjedne tlaku delali, a polovicu vu drugom tjednu. A ni tem pervo nismo dužni bili. Premišljajući i to v. g., da nam je kruto dalko na tlaku simo hoditi i voda nas k tomu vsako leto kruto rubi i na nevoljo doganja vekšo. Za kernjake takojše ponizno se v. g. molimo, da bi ih od onoga učinili ne jemati, koteri (i)h desetero nema. Za ta dugovanja i terhe velike žitka našega v. g. se ponizno preporučamo i molimo, i kotero i odložka ponizna čakati hoćemo. Vašega gospodstva ponizni slugi i podložniki Štibrenci, vsi općinskim zakonom.«

Septimo: Desetin iz Siska i od drugud dohodećih da ne voze v Zagreb.

Octavo: Kolnik pešč i na kola pripravnih driuu da ne včine s nimi sići i voziti i pripravljati, kako do sih dob; tulkajše i kamenja koj je, kako jedno, tako i drugo, vunogim prikazim(?) vnogo krat.

Nono: Lonac tulikajše da ne včine s nimi, suproti njihove stare pravice, voziti.

Decimo: Petinu, koju su iz njih bili do sih dob včiniili, neka zevsema doli ostave.

Undecimo: Kolje vnsko koje čine u kmetskih selih seći na svoju potribščinu, da ostave.

Duodecimo: Za bukevečki njihov vinograd da ne včine kolja pukati iz kmet-
skih vinogradov i u svoga postavljati.

Decimo tercio: Resnički lug neka ostave onako pri Resničanih, kako je do sih dob i vusegdar prvo bil; i neka Resničani onako s nim disponuju, kako do sih dob.

Decimo quarto: onih četrdeset i četiri konje s koli i živinom, što su ovo pre-
sasno leto i z drugom marhom vzeli, neka povernu.

Decimo quinto: tulikajše, što je Gregur Vajdić iz dopušćenja gospode Kaptoloma vzal četiri konje i četiri vole, dvojka kola i dva suda vina na orsaškom putu, neka se i to poverne.

Decimo sexto: Kosničani, koji su pod silu primorani priseći, na tlaki polovljeni, neka se i oni nazad k štibri povernu.

Decimo septimo: Jesu nekoji kmeti u Jelkovcih, koji su pervo k štribri bili, a sada je šesto leto, što su na tlaku daní gospodinu Czegliu; neka se i oni nazad povernu k štibri.

Decimo octavo: vina arti po goricah po sih dob ne izbirau, kako do sih dob.

Decimo nono: arti driva posemsega Doctoru ne voze, kako do sih dob.

Vigesimo: v hresničkom lugu da ne včine kolja sići, kako do sih dob, po kih dob vuet od njega plaćaju.

Vigesimo primo: pruća sići, pruće i obrovnice voziti, da posemsega nimaju, kako do sih dob.

Vigesimo secundo: da posemsega in priuatos usus u gori driva ne seku, ne voze, hiž ne načinjaju i ne grade.

Vigesimo tertio: kaptolomski sek i sveti Kralj, neka, kako i pervo, tako i potlam, usih sedam sudčijih ili sedam stolov skupa načinja.

Vigesimo quarto: kop savusku neka vusih sedam stolov polag staroga običaja meće.

Vigesimo quinto: kudelje po selih da ne pobiraju i da ne davaju presti.

Vigesimo sexto: novin i prez zakona da siromakim gospoda ne včine.

Vigesimo septimo: v njihovih nevoljah, ako bi im se od njihove zemaljske gospode in communi počinilo, da gospodina bana ovoga orsaga pro tempore constitutum mogu obnajtí.

Vigesimo octavo: in iuridicis appellationibus da bude slobodno in praesentiam domini archiepiscopi strigoniensis provokovati...¹⁰⁷

Kako i u kojoj su mjeri uzeti u obzir pri konačnim pregovorima zahtjevi buntovnika, pokazuje *limitatio* sklopljena 6. II. 1936. Ona u slobodnom prijevodu glasi:¹⁰⁸

1. Kaptol ne može ubirati od Štibrenaca u ime dike veću svotu od one, koju je odredio sabor. Zbog toga je Kaptol dužan između sebe odrediti ljude (poslanike,) koji će prema popisu i visini dike određenoj na saboru oporezovati pojedine sučije. U takvoj — dakle ne povećanoj — visini sabranu diku dužni su vesnici ili suci štibrenskih sela predati kraljevskom dikatoru, kako to određuje čl. 27:1550 požunskog sabora. Dikatori će Štibrencima izdati potvrde o uplaćenju dike.

2. Vuet i košeno, t. j. novčana podavanja od oranica i sjenokoša, plaćat će Štibrenci u istoj visini kao i dotada.

3. Štibrenci su dužni, osim dike, plaćati Kaptolu u ime uzdržavanja sisačke utvrde i sisačkih vojnika godišnje 1 1/2 forint po svakom dimu. Broj se pak dimova određuje prema popisu dike. Ako se Štibrenci nalaze u istom poreznom kotaru s »Petinjacima« (t. j. kmetovima privatnih posjeda pojedinih kantonika), onda su kraljevski dikatori dužni izdvojiti Štibrence od »Petinjaka«, ostavivši pritom utvrđenu visinu dike.

4. Kmetovi su dužni, prema utvrđenom običaju, plaćati desetinu u žitu, vinu, stoci i pčelama. Ako kmet ne bi imao 10 svinja, onda neka se skupe svinje više odijeljenih kmetova (t. j. takvih, koji nisu u zajedničkom gospodarstvu) do vrijednosti jednog denara, pa neka se onda sakupi od njih desetina.

5. Oni Štibrenci, koji će imati ili imaju dužnost ribarenja, treba da svake sedmice predaju onom svom gospodaru, za koga love, 3 libre ribe. U slučaju, da uz najbolju volju ne mogu ribe uloviti ili donijeti dužni su umjesto riba platiti 5 groša sedmično. Pojedince se može ribarenjem opteretiti najviše tri godine. Za vrijeme ribarenja, ribiči će biti oslobođeni — izuzevši diku, kraljevicu i novčano podavanje umjesto riba — svih službi i podavanja.

6. Kaptol može jedino u slučaju ponovne bune Štibrence podijeliti na »petine« ili privatne predije.

7. Tlaka se pojedinim selima određuje ovako: Kosničani će osim obrađivanja vinograda i polja davati samo težake (ručnu tlaku). Kraljevec, Cerje, oba Kobiljaka, Dumovec i dumovečki Novaki i Resnik nisu dužni ni orati ni žeti. A Nart, Okunščak, Sviblje, Terstenik, otočki Novaki i Otok (kaptolski) ne moraju ni orati ni žeti ni obrađivati vinograde ni kositi; ali su dužni vršiti preostalu, kako ručnu, tako i sprežnu tlaku.

8. Pri lakšim povozima (pri prevozu manjih tereta) spreizat će u jedna kola po 4, a pri težim po 6. Pješačku i sprežnu tlaku (povoze) vršit će 3 dana sedmično.

¹⁰⁷ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

¹⁰⁸ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1. Vidi prilog IV.

9. Resničani mogu sloborno u Resničkom lugu pasti i uzimati manje vrijedno drvo — izuzevši hrastovinu, koju mogu sjeći samo uz naročito dopuštenje gospode.

Na kraju — s obzirom na počinjena djela s obiju strana — podijeljuje se opće oprostjenje. Štibrenci su dužni ubuduće svojoj zemaljskoj gospodi ponizno i poslušno vršiti tlaku, plaćati desetinu i novčana podavanja. A u slučaju, da se Štibrenci ne bi pokorili ovim odredbama, Kaptol ima, kao i ban, po krijeposti sadašnje kraljevske komisije, pravo da ih kao prekršitelje kazni najtežim i zasluženim kaznama.

Konačni je sporazum, dakle, dao ove rezultate: pobiranje dike, desetina i zemljišni porez ostaju kao i dotada. Ribičima je teška dužnost olakšana tako, što su mjesto ribe mogli davati novac, a sama je služba ograničena na tri godine; novo je podavanje 1 1/2 forinta po dimu za sisačku utvrdu i vojnike. Povozi su olakšani, jer nije uzet u obzir zahtjev Kaptola, da kmetovi sprežu samo po dvojica.¹⁰⁹

Limitacija je bila obostrani kompromis, pa prema tome nije zadovoljila ni jednu ni drugu stranu. Međutim, limitacija ne spominje mjere, koje su bile poduzete protiv buntovnika kao sankcija za pobunu. Iz banova pisma, upućena Kaptolu 6. III. 1636, doznajemo, da je, izuzevši 14 Štibrenaca, koje su »včinili iz njihovih hiž izmetavši«, dano svima ostalima »prošćenje vekivečno«. Kaptol se očito nije ni time zadovoljio, jer ga ban u istom pismu upozorava, da ostale Štibrence »tam in rebus, quam uero in personis ostavite, da ne budu imali occasionem ulterius molestandi suam majestatem«.¹¹⁰

Uloživši protest protiv limitacije, Kaptol je zatražio od kralja, da ukine te odredbe,¹¹¹ a i Štibrenci su se također obraćali molbama na kralja. Napokon je kralj potvrdom limitacije,¹¹² izdanom 14. V. 1626, presjekao sva daljnja nagađanja. Dopustio je, da Kaptol i dalje pobire diku na svojim posjedima, jer je zbog dugogodišnjeg običaja nastupila zastara. Olakšao je, naprotiv, službu ribiča na taj način, što je odredio, da ribiči mogu birati tlaku ili dužnost ribarenja — »relinquenda illis optio, si malint labores consueto, recta tunc piscatione ferendi, servitiaque solita obeundi«. Kaptol ih smije dijeliti na »petine« samo u tom slučaju, ako se ponovo pobune, a i tada samo uz dopuštenje palatina.¹¹³

Tražimo li rezultate trogodišnjeg otpora, možemo ipak zaključiti, da su kmetovi, uz pomoć kralja, uspjeli u svom osnovnom zahtjevu. Isto su se tako uz pomoć kralja i bana — koji je nesumnjivo stajao na njihovoj strani — neka

¹⁰⁹ Klaić (a po njemu i Antoljak, koji ga je doslovce prepisao) je držao, da je ban išao u limitaciji za tim, da Štibrence zaštiti »od samovolje kaptolskih službenika« (n. dj., str. 7). Čulinović pak smatra, da je ban »1636 g. presudom utvrdio naredne dužnosti 'štibrenaca', ali istovremeno postavio neka ograničenja samovolji kaptola« (n. dj., str. 75). Oba su mišljenja očigledno izrečena bez poznavanja članaka pogodbe.

¹¹⁰ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

¹¹¹ Acta cap. ant., fasc. 27 nro 1.

¹¹² Nije se radilo ni o kakvom urbaru, kako to gotovo svi autori dosada tvrde (Klaić, n. dj., str. 7; Antoljak, n. dj., str. 150), već o potvrđi limitacije.

¹¹³ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

posavska sela riješila ribarenja. No to su bile i jedine »novčine«. Jer zahtjeve buntovnika za ukidanjem nekih već davno uobičajenih podavanja kralj nije odobrio. Pa ipak su i sučije iz prve pobune ponešto poboljšale svoj položaj: smanjenja im je tlaka za jedan dan, a dobile su i osjetljivu olakšicu u povozima. Druge su dužnosti, koliko to dosad možemo na osnovu poznatog materijala ustanoviti, ostale pri starim podavanjima i službama.

Međutim, općenito paušalno odmjerena tlaka po 3 dana sedmično nije mogla zadovoljiti sve kmetove. Bilo je kmetova, koji su imali po 20-30 jutara zemlje, pa bi morali davati prosječno najmanje 5 dana tlake, ali je, dakako, bilo mnogo više takvih, koje je tako visoka tlaka i suviše opterećivala.

Usprkos pogodbi obratili su se »ponizni podložnici z nartske i z novačke sučije, ribiči« 19. II. 1636 opet na Kaptol sa zahtjevom, »da sada z nas uzmete i na druge položite ribariu, doklam se siromahi pomoremo«. ¹¹⁴ Takav postupak ribiča upućuje na zaključak, da se podložnici nisu mnogo pouzdavali u nagodbu pred banom, već su neposrednim putem pokušali urediti odnose s Kaptolom.

Kako je pokušaj Kaptola, da poveća tlaku svojim podložnicima ponovo propao, to je osnovno pitanje ostalo i sada neriješeno. Kaptol je, doduše, pritisnut autoritetom kralja i bana, popustio, ali je ostalo tek pitanje vremena, kad će se vratiti na stare zahtjeve.

III. buna Štibrenaca (1654).

Kako se Kaptol doista i vratio na svoje stare zahtjeve, nije slučaj da se u općoj buni na Banskoj krajini digla pod vodstvom posavskih sučija opet »vsa Štibra«. ¹¹⁵ Iz oskudne građe, kojom zasad raspolažemo za tu bunu, ne možemo mnogo saznati. Čini se, da taj put nije nitko stajao iza Štibrenaca i zato se oni ne osjećaju sigurni kao dotad. Svoje »potešice«, koje su predali poslije bune, 21. IX. 1654, počinju s otvorenim priznanjem: »Nemamo se kamo drugam vuteći, nego gospode naše milostivne«. Redaju zatim u točkama zahtjeve, koji su dragocjeni zbog toga, što nas upoznaju ne samo s nekim, dosad nepoznatim pojedinostima nego i s promjenama u dužnostima od vremena posljednje bune. One, naime, jasno pokazuju, da se Kaptol nije držao limitacije od 1636. U cijelosti glase ovako:

¹¹⁴ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1. »Ponizno se v. m. g. molimo, i prosimo, kako našoj milostivnoj gospode vsi za Boga, da vaše m. g. tuliko milošću z nami siromahi ribiči učinite, da sada z nas uzmete i na druge položite ribariu, doklam se siromahi pomoremo. Ako bude i potlam v. m. g. hotenje i volja, mi siromahi ne moremo drugače, nego kako v. m. g. hoćete učiniti. Na to v. g. m. g. milostivna odlučka čakali budemo. V. G. sve dobro i dug žitek od gospodina Boga željemo. Vašega milostivnoga gospodstva ponizni podložnici z Nartske i z Nouačke sudčije ribiči«.

¹¹⁵ Prikazi III. bune nisu u literaturi dospjeli dalje od kronološkog redanja događaja. U svim je prikazima samo konstatirano, da su se Štibrenci »digli i opet protiv svoje zemaljske gospode« (Antoljak, n. dj., str. 162). Nije poznato, na osnovu čega je Čulinović zaključio, da je III. buna bila po opsegu najveća, kad su se i u II. buni pobunili »štibrenci' naseljeni od Kraljevca do Sesveta, te od Rušćice i Narta na Savi« (n. dj., str. 76).

»Velika i visoko poštuvana gospoda Captolom zagrebački, gospoda naša milostivna, zdravje i vsako dobro v. g. od gospodina boga želimo i službu našu ponizno preporučamo.

Nemamo se kamo drugam vuteći, nego g.n.m. Zato najprije molimo se v.g., da bi nas milostivo na staru uueeth rezali, kako je bilo od starine. *Drugoj*, da bi nam se dopustili samem vu daću iliti kraljevicu, kako ostale gospode podložnici čine, porezavati. *Tretić*, da bi četirmi vu povoz vsaki z jednem maršetom hodili, a peti da bi kola daval i to od četrtka počamši, ali se pripeti svetek, ali ne (a to je početo bilo od pondelka vas tjedan). *Četertić*, da bi nam ribariu oprostili, ar ih ne moći dobivati. *Petić*, da bi nam on podanjek, koga moramo kraljevečkoga grada porkolabu i drabantom plaćati, oprostili. A grada po redu z gospocke plaće čuvati ne kratimo se. *Šestić*, da bi lončarom polešćicu učinili, koj z luckoga luga derva kupujući i od drugud pesek vozeći, vsaki mesec moraju davati voz lonec. I što peći načinjaju, to im ne na račun. *Sedmić*, da bi velike podanke Kosničanom pomenšali, koj zvan vse tlake, daće, vueti i dežme, vsaki celoselec na vsako leto, ali mu prirodni, ali ne prirodni, davati mora četiri quarte zobu, tri dukate, troje kur, dva kosca, jeden sir, jednu lopaticu (tolikajše i mi davati moramo stanovite kure, jajca i sire i novce gumnjenje). *Osmić*, da vueth melinsku onako plaćamo, kako od starine po dukatu, a ne po zlatom dukatu. *Devetić*, da pravo deseto jemljete od kermek i od pčelcev, od desetoga jedno; a ne od šesteh, ali sedmeh, kako ste do seh dob činili. *Desetić*, mole se Jelkovčani i vsa općina poleg nih, da ih od štibra v.g. na petinu ne odtergavate, nego kako su do seh dob od starine štibrum slagali, da i od seh dob budu. I da ladih vu Sisek spuščali i od onud zavažali ne budemo, kako ste bili počei.

Za sve ovo ponizno se preporučamo v.g., da pogledavši na naše stare pravice i velike sadašnje podanke z nami milošću vučinite i da nam stare pravice ne skratite. Sto se i ufamo, da v.g. vučinite, a mi poleg nje hoćemo v. g. podložni i ponizni biti. I prosimo, da nam v.g. na priskom dobar odluček daste, da v. g. tlaka ne bu ginula i da se mi ne budemo terli. Vašeg milostivog gospodstva poleg svetoga Stephana kralja ponizni podložnici, vsa Štibra.«¹¹⁶

¹¹⁶ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1. Još prije bune, t. j. 1. III., predali su Štibrenci Kaptolu slijedeću molbu: »Služba naša pokorna i ponizna da je v. m. g. preporučena, kako našoj dobre i vazdar m. g. Captolom zagrebački.

Ovo, kakoti i pervo, g. m. Captolom zagrebački, siromahi siroti nevolni Štibrenci pokorno i ponizno molimo se i preporučamo v. m. g. za boga za dušu i za v. m. g. zdravlje, ne što bi se mi nevolni siromahi siroti suproti v. m. g. ponesli, al podigli, ali što bi se v. m. g. ročiti ili pravdati hoteli, nego prosimo i molimo pokorno i ponizno, kako i u pervo naše siromaške supplicatiae jesmo se molili i preporučali, da pogledavši g. m. Captolom na našu staru negdašnju pravicu, s koterum jesmo dani i ostavljeni S. Stephanu Kralju i na vezdašnje velike daće, wueti, dohodke i novćine, kakoti najperva, najžmekša je ribaria. Da bi nam je g. m. obalili i pomenšali i da bi daću, polag dokončanja mudroga tolnača i plemenitoga orsaga sami međ sobom spravljali i u orsag davali, kakoti ju i druge ostale gospode kmeti i podložnici daju i spravljaju. Na to g. m., siromahi siroti pokorno i ponizno od v. m. g. dobra i milostiva odlučka po ovom našem poslu na supplicatiae napisanoga čekali bumo. S tim v. m. g. gospodin bog zdravo i veselo derži vu ljube božjoj i u miru kerščanskom«. Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1.

Nije mi poznato, koje je zahtjeve imao Kovačević u rukama. Molba poslije bune sastavljena je doduše također u 10 točaka, ali za njih ne možemo nikako reći, da je u njima bilo »nabrojeno toliko, da je skoro razriješen bio podanički odnošaj prema

Međutim, situacija, u kojoj izbija treća buna, bila je sasvim drugačija od onih, u kojima su izbijale prijašnje bune. Kako je istodobno bila u pobuni cijela Posavina od Medvednice do Siska, to je banska i krajiška vojska upokorila Štibrence prije, nego što su se uspjeli nagoditi s kaptolom. I premda taj put nisu digli oružan otpor, ipak je nad dvojicom vođa izvršena smrtna kazna (trećeg je osuđenika otkupio kanonik Vagić). Još 13. III. 1654 javljaju kanonici Jantolković i Koren iz Sesveta, da su im došli neki Štibrenci i odali imena vođa.¹¹⁷ A dan prije toga javila su četvorica kanonika, također iz Sesveta, da su vlasiti tako opljačkali i popalili štibrenska sela, »quod ipsa arx (sc. Sesvete) uix remanserit«. Iako kanonici sumnjaju, da će buna uskoro završiti, jer su »rustici rebelles in rebus quidem plus quam in uiribus uero minime labefacti«, i zbog toga traže još nekoliko vojnika,¹¹⁸ ipak je treća buna bila tom pljačkom završena. Na istom pismu Kaptolu stoji bilješka: »Ex suprascriptis rebellibus Thomas Kuzmich et Matthias Doleniak ex Hruschicza, uti capita rebellionis iure conuincti, XV. maij in publico foro Capituli post torturam decolati sunt. Marcus uero Suenich ex manibus carnificis eliberatus multis restandis annis iudex in bonis Capituli extitit.«¹¹⁹ Neki su od buntovnika platili vrlo visoku globu. Tako iz popisa štibrenskog poreza doznajemo, da je kraljevički folnog Toma Pavleković 23. V. 1654, »pro perfidia suae rebellionis deposuit venerabili Capitulo birsagium florenos 50«. Isti su dan Ivan Markas iz Hrušćice, Stjepan Satović i Grgur Sandalić iz istog mjesta platili svaki također globu od 25 forinti.¹²⁰

Premda su i sisački i posavački podložnici vodili još nekoliko godina borbu, Štibrenci su se — osobito vođe u trećoj buni, t.j. kmetovi iz Narta — primirili.

»Ovo mi vsi dole popisani došli k v. m. g. kajući se kruto jako, da smo se bili dali genuti malovrednim ljudem za njihovu nevernostjum. I moleći se poniznem zakonom v. m. g. da bi nas vu pervu svoju milošću prijeli, vu koje prebivajuć mirovno, v. m. g. mogli bi verno služiti. Iz nas ne nikakova nevera izešla stanovito, nego oni neverniki gorni nad nas su znožinum navalili, i tukuć nas bijuć primorali su nas, da im se podamo. I grozeć nam se, da nas hote fundati i žitka mentuvati, ako k njim ne pristanemo. I ako koji od njih se odlučivši k svoje gospode pojde, vu tom nas ne nijeden smel pojti k v. m. g. A hotenjem nigdar se nesmo bili v. m. g. zneverili, niti se od seh dob za života hoćemo, ako nam glave naše bude pogubiti, zneveriti. Ar mi nigdar milostivneše gospode ne bi mogli najti, nego ste v. m. g. I zato vas opet molimo se ponizno v. m. g., da nas primete vu milošću, i greh, koga primorani jesmo vučinili, odpustite. Hoćemo stanovito od seh dob vsegdar i z našem odvetkom

Kaptolu« (Ivančan, n. dj., str. 268). Kako se tekstovi mnogobrojnih molbi popudaraju, to je vrlo malo vjerojatno, da je postojala molba takva sadržaja, o kakvom govori Ivančan.

¹¹⁷ Acta Cap. ant., fasc. 27, nro 1.

¹¹⁸ Acta Cap. ant., fasc. 27 nro 1. Ivančan, n. dj., str. 270

¹¹⁹ Spomenutu bilješku o pogubljenju našli smo na istom listu, koji magistri Koren i Jantolković šalju 13. III. 1654 Kaptolu. Ivančan ju je naprotiv našao zapisanu u nekom kantualu crkve sv. Marka na Gradecu (n. dj., str. 270). Tekstovi su jednaki.

v. m. g. verni biti, kako se dostoji podležniku svojemu dobromu gosponu vernomu biti. Z tem v. g. gospodin bog zdravo derži. Našto budemo milostivna odlučka od v. m. g. čakali.

Vašega milostivna gospectva pokajani i pokorni podložniki, vusa sudčina Narcka zuuna Ziuca (? Savice).«¹²⁰

Završetak ove treće pobune jasno pokazuje, da se kmet u XVII. st. mogao nadati uspjehu u borbi s vlastelinom jedino tada, kad je iza njega stajao autoritet jači od vlastelina. U protivnom slučaju mogao je vlastelin vrlo brzo svladati buntovnike.

Iako Štibrenci nisu uspjeli bunama poboljšati mnogo svoj položaj — koji je ionako bio bolji, nego drugih kmetova u unutrašnjosti Hrvatske — ipak su onemogućili nastojanje Kaptola, da se u vrijeme jenjavanja turske opasnosti vrati na stanje prije sisačkih ratova.¹²¹

PRILOZI

Prilog I.

Nos Capitulum ecclesiae zagrabiensis. Memorie commendantes tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nos grato animo recolentes, qualiter superioribus iam annis diu diuersis, dum nimirum spectabilis et magnificus condam dominus Nicolaus comes de Zrinio, ob fortuitam quandam necem Joannis, similiter Zrinij, fratris sui, subitabile percitus, non modo bona episcopatus dictae ecclesiae zagrabiensis, uerum etiam nostra capitularia cis fluvium Zauby sita, sine ullo discrimine, coacta ualida militum manu ferro, incendijs et rapinis, hostili more compleuisset, fideles subditi et coloni nostri in oppido Kraliuch et uilla Cerije nostris commorantes, in tuendis bonis nostris animose et fideliter perstiterunt; similiter annis ab hinc iam circiter uiginti, tempore seditionis et insurrectionis rusticorum per magnam partem hujus regni Sclauonie grassantem, idem coloni immobiles et constantes in sua erga nos fidelitate permanserunt. Postremo, proxime elapso anno, dum Haszanspassa Bosnensis, addito ualidissimo exercitu, alijsque omnis generis, tam naualibus, quam terrestribus apparatus instructissimus, castrum nostrum Zizek obsedisset; pauloque post data ilinc turpi fuga, rursus coacta exercitu, fines huius regni Sclauonie inuasisset et maximo tractu regni in fauillam redacto; ad ultimum usque ad castellum Bosiako penetrasset, ibique positis castris, combustoque castello, misera nece plebe captiua abducta, iam iam (!) ceruicibus quoque nostris imminere uidetur. Extunc annotati coloni nostri utrobique, tam scilicet in defensione dicti castris nostri Sziszek, quam etiam exposit in fortalio nostro Kraliocensi, armis instructi ad subeunda penes nostras fortunas quaeuis vitae discrimina prompti et alacri animo presto adfuerunt.

His igitur respectibus, tum etiam ad instantissimam et humilimam supplicationem eorumdem apud nos factam, exquo idem (!) preter alias hostiles atque exter-

¹²⁰ Acta Cap. ant., fasc. 28 nro 14.

¹²¹ Acta Cap. ant., fasc. 28 nro 1.

¹²² Prikaz sisačko-posavačke bune od 1654 dalje slijedi.

nas (!) calamitates dira insuper famis pressura per aliquot hosce ferme annos continuos nimirum attriti esse dinoscuntur. Ut in tot afflictionibus eorum aliquod miseriarum solatium sentiant, eosdem universos colonos et subditos nostros, tam uide licet oppidi Kralioecz et villae Cerije, quam etiam sedis Dumouecz, quemadmodum antea, ita etiam in posterum, fauore et gratia nostra conplecti, atque in omnibus et singulis, hactenus seruatis et approbatis eorumdem immunitatibus et consuetudinibus, etiam a modo inposterum gratiose seruandos decreuimus. Neque contra illos, eosdem uel successores eorumdem arctabimus aut compelleuimus, uel per officiales nostros arctari et compelli faceremus. Signanter autem a cultura quarumlibet vinearum nostrarum, item ab aratura, uel fossione terrarum, nec non falcatura foenilis, eosdem immunes redidimus. Preterea annuimus, ut more hactenus seruato, fundos et terras quaslibet, quas inhabitant, tempore necessitatis inter se ipsos et alios indigenas ibidem conmorantes causa permansuros mutuo uendere possint. Postremo, ut pro tali tantaque erga sese nostra gratia et munificentia, ijdem uniuersi incolae et inhabitatores oppidi nostri Kralioecz et villae Cerije, nec non sedis Dumouecz, ipsorumque posteri universi, tam universaliter, quam etiam singilatim sese futuris et successiuus semper temporibus ab omni labe seu nota ingratitude nec infidelitatis integros atque immunes preseruare debeant atque teneantur. Neque etiam tempore successu se ex ditione nostra Capituli alio conmorandi causa transferre possint, alioquin presens haec gratiosa immunitas per nos eisdem concessa, neque in minima sui parte amplius ualeat sufragare. Harum nostrarum, quibus autenticum sigillum nostrum est appensum, uigore et testimonio literarum mediante. Datum feria tertia proxima post Dominicam Judica, Anno Domini 1592.

Prilog II.

Vzroki zakaj se Kraljevčani izneverili jesu iz Kraljevec ex bonis Dominorum Capituli zagradiensis in comitatu eodem habitis.

Najpervo, da su gospoda zagrebački Kaptolom jednu sinokošu u Široku polju hoteli včiniti s nimi kositi suproti nih slobode. I kada bi je ne hoteli kositi polovili su 12 starca između njih, kotere su deržali u temnice zato što nesu hoteli kositi, 12 dni i 12 noći. Item, drugo leto včiniili su s nimi kositi drugu sinokošu na Tersteniku na 150 koscev pod silu i moraš koteru su morali tri leta spolum kositi.

Item, kada bi ne bili hoteli teh gore imenovaneh sinokoš kositi, zapovedali su gospoda, da listor jedankrat idemo brat Herešinščaka vinograda. I kada bi bili pošli vu jesen, na protulitje taki zapovedali su nam vu njega delat i njega težati. Mi zato hotejući se naše pravice deržati, nedahomo se na to, nego gospoda poloviše između nas 25 starcev, kotere mesec dan vuze deržaše. Pokeh dob zato bili bi mi to videli iz mestih smo se, ter onda gospoda moliše nam se, da listor ostanemo. I obečaše nam pravicu dati. I dali su nam ju, ali nas nesu vu nje obderžali i sada nas ne derže.

Item, naši pervi folgoni imali su tuliku oblast, da za kakovo gode veliko dugovanje mogli su sami z drugemi prisežnemi purgari pravdu opitati. A sada su gospoda vse proč vzeli na tuliko, da smo se oščapili tuliko krat v Zagreb hodeć i gospodu časteć.

Item, morahmo gospodinu Medaku štagelj pod moraš načiniti. Mozibiti nas je prosil, ali na njegova prošnja, ne prošnja, nego prošnju pokrivena zapoved bila. **I koteri mu ne pošal, gusto krat moral je zaplakati.**

Item, gospodnu Doctoru suprotiva naše slobode morahmo hiže načiniti, česa nesmo dužni bili.

Item, Mattheju Diaku u Laške Vulice na gospodina biškupa zemlje, morahmo hiže načinjati.

Item, sindola (?) kalat primorali su nas, palicama bijući na klup prevergli.

Item, moramo vino gospocko vsako leto od Đurđeva do Miholja oddavati. Na koterega im se vidi, na toga je navergu. I onako vse na pint mora je platiti, da bi mu ali zevrelo, ali po zemlje. I zeli su Pakoritom lončarom jedan krat, što su nešto malo svojega vinca točili (a onda jošce ne teklo gospodsko) 7 renenses hungaricales.

Item, imali smo vu lugu takovu slobodu, da smo mi u lugu mogli drevo seći i sami za se i na oddaju. I mogli smo je tako drago oddati, koteromu kanovniku, koli međaškemu človeku. A sada, ako listor veter vtergne kakovu zverh, ne smemo je vseći za glavu, nego pervo moramo častiti i Petra i Pavla. I oščapili smo se pred velikemi častmi.

Item, pervo mogli smo slobodno vu gore rečenom lugu želvo brati. A sada, ako koteroga nas pustiju nabere ga listor za pol vagana, ne grusti se ga gospodnu dekanu iz mekmi i nahižja pobrati. Ako ga zakopamo u zemlju, i odonud tulikajše.

Item, kernjake tako dežmajaju, da kade dva imaju desetero kermak listor skupa je izrenu, ter vazmu koteroga hote. A pervo nigdar to ne bilo, nego koteri gode ne ih imal 10 napune, nesu ni jednoga vzeli.

Item, pervo bili smo dužni guvnoga jedan crucifer, a sada su jemali denara 3. I oberh toga onde na guvne nesmo mogli izvedeti kuliko nas je koteri vrezan, nego smo morali domov za nimi pojti, čest zavesti. I onako teško ako smo izvedeli. A lončari za gore imenuvane guvnene krucifere krošnjju lonec vsaki moral je zavesti, koteru je drugde denara 50, ali 40 mogal oddati.

Item, pervo vreme kada su hotela gospoda nas kamo u vojsku poslati, dali su nam praha i olova na mesec fl. 2. A sada nigder ni beča.

Item, kada su Turci drugoč bili Sisek podseli, prosili su nas gospoda da se Kraljevčani zapru u Sisku, podat red, da koteri gode se na nutre zapre, da njemu i njegovomu vsemu ostanku daju vekivečnu slobodu. Zato mi poslali smo tamo izebranih 20 junakov, koteri se ne ni jeden domov zavernul, da ništar manje, gospoda nesu ni nam, koteri smo doma cstali, ni onem, koteri su tamo poginuli, nikakove slobode včinili, nego su nas još bolje poteščali.

Item, kada Turci Božjakovinu porobiše zapreli smo se mi u Kraljevečkom kaštelu. I onde se branihmo. I ne dasmo Turkom ni u naše selo, ni u druga pod Bogom.

Item, vu Ostriju vsi z glavami morahmo polag gospode u vojsku pojti. I drugoč nekuliko krat. I to vse eo fine, da bismo kakovu milošću mogli pri gospode najti. Ali nkakove ne najdosmo, nego nemilošču.

Item, morahmo ciglenicu načinjati iz ritkov desetinu davajuć, nje voziti na ciglenicu. I onakvu pokrivati.

Item, pripravljali su nas gospoda cigla zidati, koteroga nismo znali i čemu nismo nigdar bili dužni.

Item, činili su nas Kraljevčane gospoda proklamovati za nevernike, što nismo hoteli cigla zidati. I sada na dan računaju nam per florenos hungaricales 12, kada gode ne idemo cigla zidat.

Item, nam Kraljevčanom pogrozil se je gospon Bužanić da nas hoće z lepem bićem kaštigati.

Item, ne znamo mi nikakovoga razloga u naše tlake, ar vsaki dan moramo na tlako hoditi, da što je veće, negda i po svetke.

Item, da su nam Kraljevčanom vzeli 2 vola. I dan su današnji tamo. Jošće su pravdu na nas učinili.«

Prilog III.

»Molimo se mi nevolni purgari Kraljevčani poniznem zakonom vašoj svetlosti zmožni, milostivi gospodine kralju, da bi nas vaša svetlost nas nevolnije purgare vašega ladanja svetli gospodine, gospodine kralj, ne dali proganjati. I da bi nas vaša svetlost vu našoj pravice deržali, kako ste vaša svetlost, svetli gospodine kralju prisegli bogomu i bogatu, da je hoćete vaša zmožna svetlost vazdar deržati v njihove pravice, kako i drugi ostali pervi kralji jesu deržali svoje purgare i svoje podložnike. Zato svetli gospodine kralju Mathias, mi ponizno molimo vaše svetlosti, da nas vaša svetlost obderžite vu onoj našoj pravice, ka nam je dal sveti gospodin Bellye kralj, ki je vsemu ovomu orsagu daval svoje pravice. I da je njegova svetlost vučinil vnoge plemenite ljudi i gospodu i svoje purgare, kako je i nam njihova svetlost bil dal pravicu, s koje nas sada gospoda Kaptolom preganja i da nas ne će v njoj deržati. Tako to gospodine zmožni i svetli Mattias kralj, tako molimo vašu svetlost, da bi nam vaša svetlost potvrdili našu pravicu i našu purgariju, kako naš svetli gospodin kralj. I s tem da smo vašoj svetlosti ponizno preporučeni, kako našem gospodinu kralju vsi purgari Kraljevčani«. Opisuju zatim granice kraljevačkog kotara, pa nastavljaju: »To je njih kotar purgarski, v kom su njihovi pređi živeli i oni raniji za perve gospode slobodno, što jim bil Bela kralj dal i naredil. I da ti rečeni purgari jesu slišali na zagrebački varaš i da nesu vu čim drugom služili, nego gda je došel vugerski kralj, tako su njegove štale čistili; i da su onako čiste deržali. K tomu devet vozov derv, to su mu davali tomu rečenomu kralju voger-skomu Bellitty. I gda je došel svetli kralj Mattias, to smo davali. I da ništar nismo bili veće dužni davati, nego deseto, kraljevicu i s kraljem na vojsku hoditi. I da nismo vu čim veće bili dužni, što bi mogli mi znati. I da mi sadašnji purgari toga ne znamo, što je nas od varaša zagrebečkoga odtergel. I što nas je dal Kaptolom z tum našum rečenum pravicum. I da su potla sadašnja gospoda Kaptolom vnoge čine nepravice, kojeh ne moremo terpeti niti podnašati. Datum in oppido Kraljeweč in festo beate Margharete virginis, hoc est 13 die julij, in anno domini 1609.«

Prilog IV.

1. Decimas omnium (frugum) ut antea soluant, saluis etiam combinationibus tempore glandinationis.

2. Sessiones uolunt ordinari ad jugera 12 terrae arrabilis pro singula sessione, et ex foenilibus, ut fieri poterit.

3. A singulis integris sessionibus plastrum foeni unum dabunt.

4. Sessiones integrae ad medias diuidi permittunt, sed mediae ad minus nunquam.

5. Vecturam omnis generis sic peragent: duo pecora singuli coloni dent ad vecturam, hoc est, duo coloni currum unum faciant.

6. Labores manuales omnis generis et fossuram vinearum prout iussi fuerint. peragent et prestabunt.

7. Saluo eo, quod ab aratura et falcatura eximent.

8. Ordinarium a terris et foenilibus, ut antea, soluent.

9. Taxam et labores regnicolares, ut antea, inhibunt.

10. Singulis septimanis ab integris sessionibus quatuor diebus, a medijs duobus laborabunt.

11. Saluo eo, cum Zizium vel alio ad plures dies ire iussi fuerint, quos ibidem continuabunt, nihilominus habebunt condignam rationem domini, ut subsequenter diebus aliquantulum releuant.

12. Et sit quoque ... voluntate dominorum iubente, si tota septimana laborauerint, sequenti manebunt domi.

13. In negligendis domini pro arbitrio suo animaduertent.

14. Pro refundendis expensis, laboribus, damnis, negligentijs colonorum a finita lite et appellatione reuisa, singuli coloni dominis dabunt florenos hungaricales centum in pecunijs vel im valore, si non statim, at pro posse in posterum.

Prilog V.

»Puncta limitationis inter venerabile Capitulum ab una parte uero ab altera subditos Stibrenses factae.

Imprimis, ut venerabile Capitulum pretextu dicæ regiae nihil amplius, quam a regno impositum fuerit a dictis subditis suis Stibrensibus exigere; verum per certos de medio sui ad id delegatos iuxta schedas dicatorias et impositionem regni pro tempore factas et fiendas, singulos iudicatus uel uillicatus ipsorum Stibrensium separatim taxare, ipsamque dicam per iudices siue uillicos ipsorum sine omni augmentatione pretextu dicæ fiendæ exigere, ac tandem eo modo exactam per ipsos iudices exactori regni presentari curare, juxta articulum 27. constitutionum regni Posoniensium anni 1550. debeant et teneantur. Schedae quoque dicatoriae ipsis etiam Stibrensibus libere per dicatores extradari poterunt et ualebunt.

Secundo, ut obuentionem vulgo uuueth et coscheno dictam ijdem Stibrenses a terris ipsorum arabilibus et fenilibus, sicut hactenus ita etiam in posterum, soluant.

Tertio, ut in conseruationem finitimae Capituli arcis Sciscij, certorumque satellitum ibidem intertentionem a singulis fumis ipsorum Stibrensiū, iuxta connumerationem dicatorum, florenos hungaricales unum et medium eidem Capitulo annuatim preter et extra dicam administrent. Ubi autem prefati Stibrenses cum priuatis predijs, uulgo Petine dictis, simul ad unam tesseram dicati essent, ibi dicatores comitatum inter eiusmodi Stibrenses et priuata predia limitationem faciant, priori quantitate dicationis salua ad presens remanente.

Quarto, decimas omnis generis frugum in granis, nec non vini, pecorum et apum, more solito, soluant. Si qui vero decem porcos non haberent, ex tunc in tali casu plurium alioquin diuisorum porci usque ad denarium numerum coniungi, connumerati et sic decimari poterunt et ualebunt.

Quinto, eiusmodi Stibrenses, quibus piscationis onus impositum fuerit, prouti et imponi modo infrascripto poterit, singulis septimanis quatuor comunes studericas sine teutonicas uel certe tres usuales piscium libras, priuatis dominis ipsorum, quibus ad piscandum deputati fuerint, prestarent. Casu uero, quo pisces capere et affere, erubante malitia, non possent, ex tunc singulis septimanis singulos 5 grossos administrare loco piscium teneantur. Hoc adiecto, quod cui piscationis eiusmodi onus impositum fuerit, ijs non ultra, quam tribus annis id oneris continuare; duranteque ipso piscationis onere ab omnibus alijs seruitiis et obuentionibus — excepta sola decima et dica regia, nec non contributione ad piscium pendenda — tales piscatores debeant esse et sint immunes.

Sexto, ne idem quoque Capitulum — ad quod ipsum quoque accessisset- eosdem Stibrenses inter se ipsos singulatim et in priuata predia, uulgo Petine dicta, diuidere ullo modo possit, dummodo sese ijdem Stibrenses rebelles contra Capitulum non adhibeant.

Septimo, Cosnicenses extra culturam vinearum et agrorum manuales solummodo operas prestare; Kraliocz, Czerye, utraque Kobiljak, Dumoucz et Nouaki ad Dumoucz, ac Reznik, nec arare nec metere; Narth uero Okunschak, Szuiblie, Tersztenik, Nouaki ad Otok et Otok Dominorum neque arare, neque metere, neque vineas excolere, sed nec falcare; reliquos tamen, tam pedestres, quam cum iumentis labores administrare teneantur.

Octauo, ad minora quidem onera singuli quaterni, ad maiora quidem singuli seni uel sex ipsorum singulos currus iungere et prestare obligabuntur; ac tam pedestres, quam alios consuetos uecturarum labores, singulis septimanis singulis tribus diebus seruire erunt obligati.

Nono, Rezniczenses in silua Resnichki lugh dicta liberum pascuationis et sectionis minus utilium lignorum usum habebunt. Saluis tamen arboribus glandiferis, quas sine speciali dominorum licentia succidare non audebunt.

Demum, quantum ad preteritos utrinque commissos actus generalem ipsorum amnistiam partes tollerare et imposterum ipsi Stibrenses ad universos iam declaratos labores, decimas et obuentiones dominis ipsorum terrestribus demisse et cum obedientia, qua par est, exhibendos tenebuntur. Casu uero, quo ijdem Stibrenses

extra premissam limitationem et deliberationem nostram refractarios sese exhiberent ex tunc uigore presentis commissionis suae majestatis contra eosdem ueluti refractarios, tam venerabile Capitulum, quam dominus banus pro tempore constitutus, grauissimis ac debitis in eodem paenis animaduertet.

R é s u m é

Se proposant d'expliquer les causes des révoltes paysannes au XVIIe siècle l'auteur commence par une esquisse de la structure économique et sociale de la Croatie. Par une analyse des statuts réglant les rapports entre les feudataires et les paysans corvéables (*urbaria*) il vient à la constatation que la majorité des sujets se trouvaient dans le rapport de serfs («*kmetovi*») tandis qu'une faible minorité remplissait les devoirs militaires. Il en était ainsi parce que le feudataire tirait plus de profit du serf qu'il n'en pouvait avoir d'un soldat. Mais, même ceux parmi les sujets qui étaient des soldats n'avaient pas la condition des Confinaires libres et étaient soumis à certains devoirs — quoique en plus faibles mesure — de serf. Ils sont en quelque sortes des serfs-soldats. C'est précisément dans cette différence entre la condition des soldats dans le Confin banal (*Confinium Colapianum*) et dans les autres Confins que l'auteur voit la principale cause des insurrections paysannes au XVIIe siècle: le soldat-serf se soulève et réclame la position du Confinaire libre. L'exploitation féodale qui tout en restant telle qu'elle était auparavant subissait pourtant des transformations qui étaient un motif continu des insurrections.

Dans cette contribution l'auteur traite des trois soulèvements des Štibrenci (*Stibrenses*) sujets du Chapitre de Zagreb. Le premier eut lieu de 1608—1610, le deuxième de 1632—1636 et le troisième en 1654. Le soulèvement de 1608 était mené par les sujets de trois circonscriptions (*judicatus*) auxquelles on avait accordé certains privilèges pour leur participations dans les guerres de Sisak vers la fin du XVIe siècle. Le Chapitre voulant faire pas en arrière en dépit des privilèges déjà accordés, les serfs se soulevèrent. Mais cette révolte comme d'ailleurs les deux autres qui la suivirent n'ont obtenu aucun succès. Le Chapitre, secondé dans ses intérêts par l'autorité royale, dispersa facilement les insurgés en six des forces armées banales. Les Štibrenci n'ont pas réussi à améliorer leurs conditions de vie mais tout de même ils ont fait échouer les plans du Chapitre de Zagreb qui voulait revenir sur ses positions d'avant les guerres de Sisak bien que les temps de l'imminent danger turc eussent été révolus. Ces Révolts ont été traités à base de documents encore inédits faisant partie des Archives de l'Archévêché de Zagreb.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB